

BÁRDI NÁNDOR

A Keleti Akció

A romániai magyar intézmények anyaországi támogatása az 1920-as években*

Az első világháború után Romániához csatolt volt magyarországi területek magyar intézményrendszerének anyaországi támogatását budapesti kormányzati körökben Keleti Akciónak nevezték.

A határon túli magyarság intézményei és a magyarországi kormányzat közötti együttműködésnek három fontos területe volt: az adott kisebbség helyzetének feltárása és elemzése; a hazai szervezetek és állami intézmények támogatása a határon túli magyar társadalmi intézmények (iskolák, egyházak, sajtó stb.) részére; politikai támogatás a nemzetközi kapcsolatokban és közvetlen együttműködés az anyaország kormányzati szervei és a szomszédos országok magyar politikai szervezetei között.

Ez a tanulmány a Népies Irodalmi Társaság (továbbiakban NIT) tevékenységével foglalkozik, amely a Keleti Akcióban, az előbb említett első két feladatkörben meghatározó szerepet töltött be. Ezzel a kormányzati tevékenységgel, illetve a NIT történetével B. Bernát István kéziratát kivéve, eddig a szakirodalom nem foglalkozott.¹

A romániai magyar politikusok és a magyarországi kormányzat szoros kapcsolatára már. Tilkovszky Loránt utalt a hatvanas években megjelent munkájában.² Romsics Ignác a Bethlen Istvánról írt monográfiájában foglalkozott az 1919-ben létrehozott titkos „erdélyi minisztériummal”.³ Az erdélyi és a magyarországi politikusok kapcsolatait a húszas évek transzszilvanizmusát vizsgáló könyvében K. Lengyel Zsolt is érintette.⁴ Az anyagi támogatás kérdése Cs. Gyimesi Éva Makkai Sándorról írt tanulmányában merült fel.⁵ Ő idézi Jakabffy Elemér naplóját, aki a református püspök távozását arra vezette vissza, hogy a romániai politikai rendőrség felfedte Makkai Magyarországról érkező anyagi támogatását. Egy másik kisebbségpolitikus, Paál Árpád kéziratgyűjteményében az impériumváltás időszakára vonatkozó, a tisztviselői támogatásokat és az egyházi iskolák magyarországi segélyezését bizonyító töredékes iratanyag került elő.⁶

A téma feldolgozatlanságát egyrészt az magyarázza, hogy a kutatók tartottak attól, hogy a magyarországi támogatásokra vonatkozó tények feltárása a romániai magyarságot mint „ötödik hadoszlopot” tárgyaló romániai propagandát erősítené.⁷ Másrészt az Erdély 1918 utáni történetével foglalkozó kutatások az impériumváltást és a magyarság sérelmeinek feltárását helyezték középpontba. A publikációk másik csoportja a magyar revíziós propagandával foglalkozik. A magyar-magyar kapcsolatok feltáratlanságának harmadik oka a források viszonylagos hiányában keresendő. A Miniszterelnökség II. osztályának iratanyagából összeállítottak egy dokumentumgyűjteményt, az intézmények innen történő támogatására vonatkozó iratanyag azonban nem került a Magyar Országos Levéltár gyűjteményébe.⁸ A téma feldolgozását azért tartottuk fontosnak, mert enélkül a kisebbségi társadalmak intézményépítési folyamatai nem értelmezhetők. A nemzeti kisebbségek anyaországi támogatására már az első világháború előtt sor került a Kárpát-medencében. 1918 után pedig az új nemzetállami elitek hallgatólagosan tudomásul vették ezt a fajta segélyezést, hiszen ez is hozzájárult a mindenütt sok belpolitikai feszültséggel járó kisebbségi problémák részleges kezeléséhez.

A határon túli politikusok és intézmények a segélyezésekről nemigen készítettek feljegyzéseket. A rendszeresen ellenőrzött elszámolásokat jórészt megsemmisítették.⁹

Rendelkezésünkre állt a Miniszterelnökség iratanyaga, ezen belül a legtöbbet használtuk a Társadalmi Egyesületek Szövetsége Központjának (továbbiakban TESZK) töredékes dokumentumait. Másik komoly forrásbázisunk a NIT-nak, a Keleti Akcióra vonatkozó dokumentumgyűjteménye volt.¹⁰

Dolgozatunk első része a NIT létrejöttének körülményeit tárgyalja, majd az intézmény adatgyűjtő és dokumentációs rendszerét mutatja be. Ezt követően az intézmény oktatásügyi tevékenységét és a romániai magyar társadalmi szervezetek pénzügyi támogatásának kereteit tekintjük át. A tanulmány arra keresi a választ, hogy a korabeli elemző munka milyen keretek között és hogyan folyt, valamint arra, hogy milyen elvek alapján épült ki a támogatási rendszer, és mi volt a segélyezés stratégiája.

A Népies Irodalmi Társaság előzményei

Az ellenforradalmi kormány Szegedről, majd Budapestről 1919-1920-ban vasutasokból és katonatisztekkel álló futárszolgálaton keresztül folyamatosan kapcsolatot tartott a demarkációs vonalon túli, erdélyi magyar vármegyei tisztviselői karral. Ezen keresztül szervezték a román hűségeskü letételével szembeni ellenállást, a jogfenntartás alapján a fizetések további folyósítását, valamint a megszállásból adódó sérelmekkel kapcsolatos adatgyűjtést. Ezt a munkát 1919 első hónapjaiban a megszállt területeken egymástól függetlenül különböző csoportok, általában a vármegyék helyben maradt törvényhatósági előjárói végezték. Külön-külön keresték a kapcsolatot a magyarországi hatalmi központokkal.¹¹ Majd az útkereső szerveződések összefogására és a magyarság politikai irányítására Kolozsváron megalakult az úgynevezett erdélyi központ. Apáthy István kelet-magyarországi fő kormánybiztos 1919. január 18-i letartóztatása után a román katonai hatóságok ellenállás nélkül vették át a hivatal épületét az ottmaradt iratanyaggal együtt. Ezt követően a helyi kormányzati hierarchiában Apáthyt követő Grandpierre Emil kolozsvári kormánybiztos főispán, Kolozsvár Bálint, a Ferenc József Tudományegyetem tanára és a Költő Gábor bíró alkotta csoport tartotta a budapesti kormányzattal, elsősorban Bethlen Istvánnal, Teleki Pállal és szakértőkkel a kapcsolatot.¹² Ez a társaság vált összekötőjeik és 1919 előtti közigazgatási hierarchiában betöltött szerepük révén a tisztviselői ellenállás irányítójává. A magyar tisztviselői kar a román megszállást csak ideiglenesnek és nem közhatalomváltásnak tekintette. Épp ezért nem tettek hűségesküvet a román királyra. Grandpierre-éket a nagyszebeni Kormányzótanács is a magyar hivatalnoki kar képviselőiként fogadta el, és tárgyalásokat folytatott velük a hűségeskü letételéről.¹³

A kolozsvári központhoz még 1919-ben csatlakozott Papp Antal kolozsvári pénzügyi igazgató és Nagy László helybeli ügyvéd. 1919 nyarán, majd szorosabban 1920-ban kapcsolódott az előbb említettekhez Paál Árpád, Udvarhely megye helyettes alispánja, akinek Kolozsvár volt a kijelölt kényszerlakhelye. Ő építette ki a csoport székelyföldi kapcsolatait.¹⁴

A központ három területen dolgozott: a budapesti Békeelőkészítő Iroda részére információkat gyűjtöttek a román megszállás alatt elkövetett jogsértésekről és a különböző atrocitásokról; a Magyarországról érkező támogatásokból megszervezték a magyar tisztviselők segélyezését; a magyar felekezetek vezetőivel együtt szervezték az új magyar egyházi közoktatást.¹⁵ Az Erdélyt behálózó, elsősorban vármegyei tisztviselők alkotta kapcsolattörőrendszerük, a Szellemi Front mozgalma a békeszerződés aláírásáig a hűségeskü megtagadását hirdette, és a tisztviselői kart látta el nem cenzúrázott információkkal.¹⁶ Paál és Költő különböző spontánul szerveződött

csoportokkal is kapcsolatban álltak, de óvtak a meggondolatlan akcióktól. A békeszerződés aláírásáig bíztak az anyaországi felszabadításban, de a kolozsvári központ 1921 tavaszán már azt kérte a budapesti kormánytól, hogy fékezék meg a szélsőséges propagandát, és ne küldjenek felelőtlen izgatókat Erdélybe.¹⁷

A központhoz tartozott 1920 nyarától gróf Bethlen György, az Erdélyi Gazdasági Egyesület vezetője, magával hozva a szervezet kiterjedt kapcsolatrendszerét. Bethlen ekkori tevékenysége és az ennek révén megnövekedett politikai súlya nagyban hozzájárult ahhoz, hogy 1924-ben a romániai Országos Magyar Párt (továbbiakban OMP) alelnökévé, majd 1926-ban elnökévé választották.

1920 novemberében Papp Antal, a kolozsvári központ képviselőjeként Budapestre költözött. Majd a következő év augusztusától a Teleki Pál elnökletével működő Társadalmi Egyesületek Szövetségének¹⁸ a határon túli magyarok támogatását irányító intézmény operatív vezetőjeként tevékenykedett. A kolozsvári informális központ miután elérte, hogy a magyar kormány 1921 februárjában saját megbízottjának tekintse,¹⁹ a meginduló romániai magyar politikai életben a budapesti álláspontot képviselve, a passzivitás képviselőjeként meghatározó szerepet töltött be. A magyar kisebbségi politika örök dilemmája jelentkezett ekkoriban is: nehezen lehetett elkülöníteni a budapesti és az erdélyi álláspontot (illetve Grandpierre-ék véleményét). Ebben az esetben, az aktivitás-passzivitás vitában kizárólag az utóbbi álláspont képviselői informálták a budapesti kormányt a romániai viszonyokról. Egyrészt azért, mert az aktivitás hívei (a *Keleti Újság* köre, a *Kiáltó Szó* szerzői) úgynevezett oktobrista álláspontot (nyitás a román társadalom és pártok felé, a társadalom demokratizálásának folyamatában tartották szükségesnek kezelni a kisebbségi kérdést) fogalmazták meg. Másrészt a Grandpierre vezette csoport és Bethlen szakértőinek politikai értékvilága azonos volt, sőt egyik régi közvetlen munkatársuk, Papp Antal, mint már említettük, a kisebbségi ügyek magyarországi intézésében kulcspozíciót foglalt el. Összefoglalva úgy is lehetne a helyzetet jellemezni, hogy míg az aktivitás hívei az 1918 előtti nemzetiségpolitika tekintetében elfogadták Jászi Oszkár jogkiterjesztő álláspontját, addig a passzivisták és a Magyarországon uralomra került politikai elit szakértői ugyanebben a kérdésben a jogszükités álláspontjának hajdani képviselőiből kerültek ki. E magyarországi kör meghatározó személyisége Jancsó Benedek volt, aki már jóval 1918 előtt figyelmeztetett a román nemzeti mozgalom veszélyességére.

A kolozsvári központ információs és a támogatásokat elosztó jogkörével 1922-ben előbb a báró Jósika Samu elnökletével megalakuló Magyar Szövetséghez, majd annak betiltása után a Grandpierre-ék szervezte Magyar Nemzeti Párthoz, illetve 1922 decemberében az utóbbiból és a Kós Károly vezette Magyar Néppártból létrejövő romániai Országos Magyar Párthoz került. Az anyaországi kormányok mindvégig ezt a szervezetet ismerték el a romániai magyar kisebbség egyedüli legitim politikai képviselőjeként. A húszas évek első felében épültek föl a magyarországi kormányzati támogatás elosztásának erdélyi keretei. A politikai jellegű segélyek egyértelműen az OMP-hoz kerültek, a társadalmi - elsősorban az oktatási - intézmények támogatásának elosztásában a történelmi magyar egyházak képviselői vettek részt a Felekezeti Tanácson keresztül.²⁰

Az első világháború előtt a külföldön élő magyarok ügyei közvetlenül a Miniszterelnökséghez tartoztak. A századfordulón kezdődő úgynevezett magyar akciónak területenként több ága létezett. 1902-1903-ban indították az amerikai magyar akciót, a Magyarországról kivándorolt nemzetiségiek amerikai mozgalmainak ellensúlyozása érdekében. Az akció célja a szlávok közötti nyelvi, kulturális, vallási különbségek mesterséges fenntartása és a nemzeti egységtörekvések letörése volt. A

horvátországi és a romániai magyar akción keresztül biztosították a magyar szórványok egyházi és iskolai ellátását. A kormányzat a külföldön lévő magyar intézményeket nem közvetlenül, hanem az erre a célra létrehozott társadalmi szervezetek közreműködésével támogatta.²¹

A kormányzati támogatás társadalmi szervezeteken keresztüli folyósítását alkalmazta a német kisebbségpolitika is.²²

Magyarországon 1918 őszétől egyszerre több minisztérium (Külügy, Propaganda, Nemzetiségi) párhuzamosan foglalkozott a kelet-magyarországi (a békeszerződésekkel kapcsolatos és a megszállt területek magyarságát érintő) ügyekkel. Ugyanekkor 16 különböző, a volt székely egyesületek tagjaiból és a keleti országrész menekültjeiből álló szervezet jött létre, hogy az Erdélyben maradtak és a menekültek érdekeit képviselje.²³

A határon túli magyarok támogatásának világháború előtti módszerei 1918-ban is alkalmazhatónak tűntek, de keretei - a meglévő szervezetek, a feladat nagysága, a közvetítésre jelentkező intézmények nagy száma, a revízió szükségessége körüli országos egyetértés s a kérdés rendezésének halogatása miatti belpolitikai feszültségek megelőzése miatt már alkalmatlan volt a teendők ellátására. Az elszakított területek kérdése a kormánypolitika kulcskérdése lett. Ebben összefonódott a béketárgyalások ügye a menekültkérdéssel és a megszállt területeken élő magyarság problémáinak kezelésével. Ezért célszerűnek tűnt a kérdéskörrel kapcsolatos döntések előkészítését és a politikai tevékenységet egy helyre összpontosítani. A szakszerű, nem szólamokra építő fellépést képviselte a már említett gróf Bethlen István, gróf Teleki Pál, Sebess Dénes, Jancsó Benedek, Barabás Endre vezette csoport. Az új helyzetben (a nemzetiségek anyaországukhoz csatlakozása a megszállt területeken) álláspontjuk igazolását látták, és a múlt nemzetiségpolitikai hibáinak kijavítására törekedtek, sokat okulva a román nemzeti mozgalom tapasztalataiból. Esélyeiket növelte az a tény, hogy Bethlent az új magyar közéletben az erdélyi érdekek leghitelesebb politikai képviselőjének tekintették, illetve már a szegedi ellenforradalmi kormány időszakában kialakították kapcsolataikat azokkal az erdélyi ellenállási központokkal, nem utolsósorban a tisztviselősegélyek folyósítása révén, melyek később a politikai szervezkedést megindították.²⁴

Friedrich István miniszterelnök és Bethlen István rövid ideig tartó kölcsönös közeledésének eredményeként 1919. szeptember végén Bethlen az erdélyi ügyekkel megbízott titkos minisztérium vezetőjeként a kormány tagja lett.²⁵

Bleyer Jakab nemzetiségügyi miniszter, akinek hatáskörét az új minisztérium csökkentette, javasolta, hogy a Felvidék részére is létesüljön hasonló hivatal. Bethlen ezt az erdélyi speciális helyzetre való tekintettel utasította el. (Itt ugyanis a csehek által megszállt területekkel ellentétben a magyar kormány nem járult hozzá a hivatalnoki kar hűségesküjének letételéhez.) A másik, hatáskörében érintett kormányzati szerv a Propagandaminisztérium volt, melynek erdélyi ügyosztályát rövidesen megszüntették.²⁶ Hivatalosan a külön erdélyi minisztérium felállítását azzal indokolták, hogy a kelet-magyarországi megszállt területek problémáit egységesen és egy helyben kell intézni. Az intézmény a román megszállás miatt a nyilvánosság teljes kizárásával működött. Az „erdélyi minisztérium” munkatársait a Külügyminisztériumhoz tartozó Békeelőkészítő Iroda alkalmazottaiként - az iroda többi dolgozójához hasonlóan - különböző minisztériumok állományában helyezték el.²⁷

A titkos minisztérium, a Huszár-kormány megalakulásakor, 1919. november végén formálisan megszűnt, de osztályai Bethlen István háttérirányításával tovább működtek a Békeelőkészítő Iroda B csoportjaként. A minisztériumban még

októberben két főosztályt szerveztek. Az egyik Gagyi Dénes vezetésével az erdélyi menekültek ügyeivel foglalkozott. Ez 1920 tavaszán átalakult Országos Menekültügyi Hivatallá (továbbiakban OMH). A másik részleg három osztálya a Teleki Pál vezette békeelőkészítésben vett részt. A báró Horváth Emil irányította osztály a megszállt területeken történt jogsérelmekről gyűjtött információkat, illetve az erdélyi magyar vezetőkkel, a román kormányzattal és a keleti antant se regek főparancsnokságával tartotta a kapcsolatot. Az osztály rövid ideig működött, mert 1920 tavaszán Horváthot az Országos Menekültügyi Hivatal vezetésével bízták meg. A feladatokat a másik két osztály vette át. A Jancsó Benedek vezette csoport a béketárgyalások Erdélyre vonatkozó anyagának feldolgozását és összeállítását végezte. A harmadik ügyosztály, Sebess Dénes irányításával, a háború utáni, a valószínűsíthetően elcsatolandó erdélyi területek támogatására készített tervekkel, valamint a kolozsvári központtal a segélyezési ügyeket intézte. Bethlen a különböző minisztériumok állományából összesen 22 főt és 3 millió koronás költségvetést igényelt.²⁸

Az erdélyi menekülteket segítő osztály 1919. október közepétől a segély-, állás- és lakásügyeket intézte. Mivel a menekültek többsége a kelet-magyarországi területekről érkezett, az erdélyi menekültügyi osztály 1920 áprilisában, a Békeelőkészítő Iroda B csoportjának további irányítása mellett, Országos Menekültügyi Hivatallá alakult át. Ezzel a másik két megszállt vidékről érkező menekültek problémái is hozzájuk kerültek. A területi ügyosztályok (Kelet, Észak, Dél) feladata volt többek között a „menekültek panaszainak, kérelmeinek és a lekapsolt országrészekre vonatkozó országos érdekű információk felvétele”.²⁹ Így ez az intézmény is részt vett a sérelmi anyagok gyűjtésében. A hivatal munkatársai az egzisztenciális gondok kezelése mellett segítették a menekültek önszerveződését. A segítségükkel létrejött egyesületek Bethlen politikáját támogatva integrálódtak a magyarországi közéletbe.³⁰ 1919-1920-ban a megszállt területekre küldött segélyek jelentős részét az OMH költségvetésében bujtatták el.³¹ Az intézményt a Békeelőkészítő Iroda 1920-as megszűnése után a Miniszterelnökség, majd 1922 februárjától a Népjóléti és Munkaügyi Minisztérium felügyelete alá helyezték. A hivatalt 1924-ben a magyarországi bevándorlás feltételeinek megszigorítása, a tömeges áttelepülés megszűnte után felszámolták.

A Népies Irodalmi Társaság létrejötte

A Békeelőkészítő Iroda B csoportja mellett 1921 őszeig még továbbra is több hivatal és társadalmi szervezet foglalkozott Magyarországon egymással párhuzamosan erdélyi ügyekkel. A Propagandaügyi Minisztérium ahova hivatalosan a megszállt területek ügyei tartoztak, az erdélyiek kivételével - 1919. decemberi megszüntetésekor a terület felügyeletét a Külügyminisztérium és a Nemzetiségi Minisztérium egyaránt meg akarta szerezni, hiszen ezekkel a kérdésekkel mindkét helyen foglalkoztak.³² Ha az előbbihez kerül a határon túli magyarok ügyeinek irányítása, akkor attól lehetett tartani, hogy a kérdést elsősorban a nemzetközi kapcsolatok viszonylatában fogják kezelni. Ebben az esetben a kormányzati szerepvállalást is nehezen lehetett volna leplezni. A Nemzetiségi Minisztérium pedig Bethlenék szempontjából - nem volt megbízható, az ott képviselt magyarországi nemzetiségek esetleges külföldi (anyaországi) kapcsolatai miatt. Ezért az idegenben élő magyarok politikai ügyeinek felügyelete visszakerült a Miniszterelnökséghez, ahol a III., majd a később az e célra szervezett II. osztály foglalkozott ezzel.³³

Az ekkor még magyar kormányzati szempontból csak „megszállt”-nak és nem elcsatoltnak tekintett területeken található magyar gazdasági, társadalmi, egyházi

intézmények támogatása azonban továbbra sem folyhatott közvetlenül a Miniszterelnökségről. Ezért hozták létre 1920 áprilisában a Bocskay Szövetséget (Tudományos Irodalmi és Közművelődési Egyesület) mint társadalmi szervezetet. Az alapító okiratot Jancsó Benedek elnökként, Barabás Endre jegyzőkönyvvezetőként írta alá.³⁴ A későbbi dokumentumokban Bethlen István és Sebess Dénes, valamint Papp József (volt kolozsvári ügyvédi kamarai elnök) szerepelnek alapítókként. A fennmaradt nyilvántartásból kiderül, hogy a tagságot a Miniszterelnökség és a Bocskay Szövetség (majd Népies Irodalmi Társaság) szakértő-hivatalnokai alkották.³⁵

„Az egyesület célja: az ország keleti részében idegen uralom alá került magyarság gazdasági, társadalmi és politikai érdekeinek védelme” volt.³⁶ A Bocskay Szövetség tevékenysége Teleki Pál 1920. júliusi kormányalakítása után bontakozott ki. 1920 augusztusától a Miniszterelnökség Sebess Dénesnek, aki a Békeelőkészítő Iroda megszüntetése után a szövetség ügyeit intézte, továbbította a különböző, Erdélyből érkező támogatási kérelmeket, arra hivatkozva, hogy a békeszerződés aláírása után ilyen ügyekkel állami szervek nem foglalkozhatnak.³⁷

Ezzel együtt Sebess megszerezte a Miniszterelnökség támogatását a különböző kormányzati szervekkel folytatott vitákban. Jól mutatja a Bocskay Szövetség növekvő befolyását, hogy 1920. augusztus 29-én kezdeményezésükre alakult meg a Szövetségek Közi Tanács, amelybe az összes erdélyi ügyekkel foglalkozó egyesület és szövetség belépett.³⁸

Azonban ez sem konszolidálta a különböző erdélyi ügyekkel (elsősorban sérelmi propagandával) foglalkozó szervezeteket. A hangos hazai és külföldi propagandával, határon túli diverziós akciókra való bujtogatással megnehezítették a magyar külpolitika nemzetközi integrációs törekvéseit, valamint a szomszédos országok magyar politikai szerveződéseinek érdekvédelmi tevékenységét. Ezért az általános belpolitikai konszolidáció keretében 1921. május 12-én Bethlen István miniszterelnöknél értekezletet tartottak az irredenta³⁹ szervezetek megszüntetése, illetve korlátozása érdekében.⁴⁰ Megegyeztek abban, hogy megszűnt a katonai szervezkedés a megszállt területek felszabadítására. Aki ilyesmivel foglalkozik, semmilyen támogatásra nem számíthat. Megtiltották továbbá, hogy katonai futárok keressék fel az erdélyi magyarság vezetőit. Gróf Bánffy Miklós külügyminiszter külön kérte, hogy ne csupán az érintett szervezetek felülvizsgálatára és korlátozására kerüljön sor, hanem a „legveszedelmesebbek”-et (a hazai és külföldi propagandájukkal a revíziót hosszú távon megvalósítani készülő külügyi munkát akadályozókat) oszlassák fel. Ugyanekkor határozatot hoztak a nemzetvédelmi célokra alakult egyesületek működéséről.⁴¹ Ebben az egyes szervezetek működését a nemzetközi jogi irányelvekkel kívánták összhangba hozni. Ezért a területek visszaszerzésére, illetve más állam intézményei ellen irányuló tevékenységre utaló megfogalmazásokat és szimbólumokat (zászlók, jelvények stb.) ki kellett hagyni az alapszabályokból és a programokból.

A tanácskozás után oszlatták fel többek között az Erdélyi Székely-Magyar Szövetséget, amelyet 1919 őszén emigráns székelyföldi tisztviselők hoztak létre, és 1920 tavaszán még a Nemzetiségi Minisztérium támogatása révén a Bocskay Szövetség legerősebb konkurensének számított.⁴² (Az utóbbi szervezet viszont jóval nagyobb kormányzati befolyással rendelkezett, mint az inkább csak székelyföldi tisztviselői kapcsolatokkal rendelkező Erdélyi Székely-Magyar Szövetség.) Ugyanekkor számolták fel az elcsatolt vármegyék törvényhatósági irodáit. Ezeket az anyaországba menekült vármegyei tisztviselők hozták létre a mielőbbi visszatérés reményében, a menekültügyek intézése, a jogfolytonosság hangsúlyozása, sérelmek feltárása és nem utolsósorban szolgálati jogviszonyuk folyamatos fenntartása

érdekében. Ősszel a területvédő ligák is átalakultak; ezeket beolvasztották a Magyar Nemzeti Szövetségbe.⁴³ A Bocskay Szövetség levelezésében rendszertelenül 1921 nyarától használta a Népies Irodalmi Társaság elnevezést. Majd ősszel, mikor a Népszövetséghez beadott két panasziratukkal felhívták magukra a román külügyi szervek figyelmét, a Bocskay Szövetség elnevezést hivatalosan is a semleges erdélyi kapcsolatokra egyáltalán nem utaló Népies Irodalmi Társaságra változtatták.⁴⁴ Az előbbieken bemutatott intézményi átalakulás a nagypolitika folyamataiban értelmezhető. A trianoni békeszerződés aláírása után a magyar külpolitika ki akart törni a nemzetközi elszigeteltségből. Világossá vált, hogy a revízió követelése időszerűtlen az új diplomáciai kapcsolatrendszerben. Bár a status quót nem tekintették véglegesnek (azt megváltoztathatatlanak elismerő nyilatkozatot sem tettek), de a revízió követelése lekerült a napirendről. A húszas években a legfontosabb külpolitikai célkitűzés az új, nemzetközi politikai kapcsolatok kialakítása volt.

A történelmi Magyarország szétesésének sokkját a magyar társadalom lassan és nehezen tudta feldolgozni. Így a hivatalosan képviselt külpolitika - nem beszélni a revízióról - és a vonatkozó társadalmi igény a revízióra, pontosabban a sérelmek nemzetközi propagálására látszólag ellentmondásba került egymással. Mivel azonban hosszabb távon a Bethlen-kormányzat is a (konkrétan nem tisztázott) revízió megvalósítására törekedett, és e téren szüksége volt a társadalmi támogatásra, az 1918-1919-ben spontán módon szerveződött (revíziós) társadalmi szervezeteket célszerű volt nem hivatalos kormányzati ellenőrzés alá helyezni. Ennek érdekében Bethlen egy kézbe vonta a támogatást, és egységesíteni kívánta különösen a külföldi propagandát, ugyanakkor szétválasztotta az állami és az egyesületi munkát.

A párhuzamosan folytatott propaganda-akciók ügyében már 1919. október 21-én megbeszélést tartottak különböző intézmények képviselői Bethlen Istvánnál. Felmérték, hogy hol folyik propagandamunka, illetve megvitatták, hogy azt hogyan lehetne összehangolni. A párhuzamos akciók megosztották a rendelkezésre álló anyagi forrásokat, és ez nagyon eltérő színvonalú kiadványokat eredményezett. Elhatározták, hogy kölcsönösen tájékoztatják egymást tevékenységükről, valamint létrehoznak egy összekötő szervet a Külügyminisztériumban.⁴⁵ A revíziós propagandát folytató szervezetek a Területvédő Liga vezetésével 1920 tavaszától erőteljes belföldi propagandába kezdtek az ellen, hogy Magyarország aláírja a békeszerződést, közben az OMH-lal is keresték az együttműködést, mert a kormány által diplomáciai okokból sem vállalható hazai és nemzetközi propagandát akarták felvállalni. A békeszerződés ratifikálása és a nyugat-magyarországi akció után a kormányzat fontos lépéseket tett annak érdekében, hogy a revíziós mozgalom a „kultúra és a szellem fegyverével” küzdő mérsékelt részét megnyerje céljainak. Ennek érdekében hozták létre 1921 augusztusában Teleki Pál irányításával közvetlenül a Miniszterelnöknek alárendelve a Társadalmi Egyesületek Szövetségének Központját.⁴⁶

A területvédő, revíziós egyesületek munkatársainak egy része különböző minisztériumok állományából lett az intézményekhez beosztva. Bethlen 1921 májusában körlevélben kért pontos tájékoztatást a kirendelt állami tisztviselők számáról, tevékenységéről. Ugyanakkor utasítást adott arra, „hogy a társadalmi egyesületek munkájának ellenőrzése és egységes irányítása céljából a jövőben csak az én meghallgatásom után s az általam javasolt módon méltóztassék tisztviselőket rendelkezésre bocsátani.”⁴⁷ A beérkező kimutatás szerint a Vallás- és Közoktatási Minisztériumból 514 főt, a Pénzügyminisztériumból 2 főt, a vasúti alkalmazottak közül 8 főt, a postai, távírdai személyzetből 4 főt, a vasgyári - állami - tisztviselők közül 2 főt rendeltek ki valamelyik egyesülethez.⁴⁸

A TESzK 1921. augusztusi megalakulása után néhány egyesület megszűnt, mások az új szervezethez kerültek. Ezzel együtt a kirendelt állami tisztviselők számát drasztikusan csökkentették. A TESzK-hoz tartozó egyesületek 1922-ben már csak 6 állami tisztviselőt alkalmaztak. Az ide tartozó egyesületek munkatársaira a kormányzati intézményektől eltérő rendelkezések vonatkoztak.⁴⁹

A határon túli magyarokkal való törődés és a revízió előkészítése a kormányzati és a nem kormányzati szerveknél elválaszthatatlanul összefonódott. E tevékenység célrendszerét Jancsó Benedek fogalmazta meg. „Kétféle integritás van: területi és faji, vagy helyesebben nemzeti. Ez utóbbi azonos a kulturális egységgel. A területet elvehették tőlünk, de azt kedvező és szerencsés körülmények között, ha megjön az alkalom, visszavehetjük, mert az nem fog megsemmisülni. A hazát nem a hegyek, völgyek, a folyók és a síkságok alkotják, hanem az emberek, akik benne laknak. Ha a magyarság az idegen uralom elnyomása következtében e területeken részben vagy egészben elvész, akkor el fogjuk veszíteni a területekhez való legerősebb jogcímünket is. A területi integritás visszaállításának követelését hangoztatva, meg kell gondolnunk, hogy ez idő szerint annak útjában áll Európának a párizsi békeszerződések által megalkotott jelenlegi nemzetközi és államjogi berendezkedése. Nyugat-Európa nagy nemzeteinek közvéleménye „noli me tangere”-nek tartja, és ennek következtében mereven visszautasít minden erre vonatkozó kívánságot vagy követelést, mert abban a meggyőződésben él, hogy a jelenlegi status quót csak egy új világháborúval lehet megváltoztatni. Ezt a körülményt ismerve, a politikai okosság, sőt a hazafias belátás sem engedi meg, hogy a területi integritást kizárólagosan vezető gondolat gyanánt külpolitikai akciók homlokterébe állítsuk.

Időszerűtlen hangoztatásával idegen uralom alatt élő testvéreinknek nemcsak nem használunk, hanem egyenesen ártunk is, nem tekintve, hogy miatta úgy tűnünk fel a háborútól rettegő európai közvélemény szemében, mint békebontók, és éppen ezért azok részéről nem is számíthatunk semmiféle megértésre vagy méltánylásra.

A kulturális egységgel azonos nemzeti integritást a párizsi békeszerződések nem szakították szét. Ellenkezően, ezt a faji, nemzeti- és vallásos kisebbségek számára a békeszerződéseknek úgynevezett kisebbségi záradékában biztosították is. Ha a kisebbségi záradékokra támaszkodva, azoktól az államoktól, illetőleg azoknak a többségi nemzeteknek kormányaitól, amelyeknek uralma alatt él a magyar nemzetnek egy harmada, azt kívánjuk, hogy semmi olyan törvényhozási vagy kormányzati intézkedést ne léptessenek életbe, amely alkalmas lenne, hogy az uralmuk alatt élő testvéreinket nemzeti kultúrájuktól, nyelvüktől megfossza, vagy e cél elérése érdekében állampolgári szabadságukat korlátozza, gazdasági életfeltételeiket eltorzítsa, egyáltalán nem érhet az a vád, hogy államuknak belső ügyeibe avatkozva, meg nem engedhető irredentista politikát folytatunk. Arra irányuló követeléseinknek jogosságát, sőt lojalitását sem vonhatja kétségbe senki, hogy testvéreink az idegen uralom alatt is jelenlegi számban, magyar műveltségükben, vagyonukban, ne csak megmaradjanak, hanem saját erejük mértékének megfelelően gyarapodhassanak is.”⁵⁰

A Társadalmi Egyesületek Szövetsége

Az 1921. május 27-i, a következő évi költségvetést tárgyaló minisztertanácsi ülés azzal bízta meg a miniszterelnököt, hogy találkozzon a határon túli magyarok ügyeivel foglalkozó szervezetek képviselőivel, és tárgyalják meg az együttműködés lehetőségeit. A tervezett konzultáció megvalósulásáról nem tudunk, de az 1921. augusztus 12-i kormányülésen elfogadták Bethlen javaslatát a Társadalmi Egyesületek

Szövetsége Központjának létrehozására.⁵¹ Az intézmény vezetésével Teleki Pált, operatív irányításával, helyetteseként Papp Antalt bízták meg. A minisztertanácsi határozat leszögezte, hogy a határon túli magyarok ügyeiben kizárólag a miniszterelnök rendelkezhet, meghallgatva egy-egy konkrét kérdés kapcsán az illetékes minisztereket. A társadalmi szervezetekkel e tárgykörben csak Teleki hivatalán keresztül érintkezhet. A központ feladata a határon túli magyarok érdekvédelmével, támogatásával kapcsolatos magyarországi társadalmi tevékenység koordinálása volt. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a Bethlen miniszterelnöksége alatt működő szervezet a Rákóczi Szövetségen (Felvidék), a Szent Gellért Társaságon (Délvidék és a Marostól délre lévő, Romániához került Bánát) és a Népies Irodalmi Társaságon (bánáti rész kivételével a Romániához csatolt kelet-magyarországi területek) keresztül intézte a határon túli magyar társadalmi intézmények támogatását.⁵² Az intézményhez tartozott még a Magyar Nemzeti Szövetség, amely belföldi és külföldi propagandával egyaránt foglalkozott. A szövetség az 1918 decemberében alakult Területvédő Ligát magába olvasztotta, így ezután elsősorban külföldi propagandamunkát végzett. A húszas évek második felében formálisan ide tartozott a Magyar Külügyi Társaság, a Szociográfiai Intézet és az Államtudományi Intézet is, de ezek irányításában a TESzK operatív vezetője, Papp Antal nem vett részt. A TESzK létrejötte után Bethlen nagy hangsúlyt helyezett arra, hogy a határon túli magyarokkal kapcsolatos, nem kormányzati hatáskörben kezelhető ügyekben kizárólag az új szövetséghez tartozó egyesületek járhassanak el. Például az Országos Menekültügyi Hivatal az erdélyi magyar tisztviselők sérelmeiről készített népszövetségi beadványának továbbfejlesztésére kért támogatást is ezen az alapon utasította el.⁵³

A TESzK-hoz tartozó egyesületek nem tarthattak fenn közvetlen kapcsolatot a Miniszterelnökséggel és a minisztériumokkal. „A szervezeteknek mindazon vonatkozású ügyekben, amelyek az elszakított területek viszonyaival kapcsolatosak sem előterjesztést, sem jelentést, semmi néven nevezendő beadványt a hatóságokhoz közvetlenül benyújtani nem lehet, hanem egyedül a Te (Papp Antal - a szerző megjegyzése) közvetítéssel a Miniszterelnökséghez. Szintúgy tilos ilyen ügyekben a hatóságoknál való rövid úton történő személyes eljárás. Kivételt képeznek ez alól a sajtószemelvények.”⁵⁴ Bethlen ezzel biztosította, hogy az információk hozzá érkezzenek, és az egyesületek ügyeiben is maga dönthessen. Az egyesületek a legnagyobb titoktartás mellett működtek. Az alkalmazottakat szigorúan ellenőrizték. Az iratkezelés titkossága mellett a Miniszterelnökséggel folytatott levelezést vissza kellett adni, feltehetően megsemmisítés céljából. A „kivülálló vezető férfiakkal” (azaz a határon túli magyar politikai vezérekkel) csak a szervezet vezetője tárgyalhatott, mégpedig a hivatali helységeken kívül. A kémkedés ellen külön magándetektív-szolgálatot foglalkoztattak.⁵⁵

Mint már utaltunk rá, a határon túli magyarság sérelmeivel és a revízióval kapcsolatos propaganda terén nem volt összehangolt stratégia. A TESzK-nak kellett a kérdést rendeznie. Teleki ezt a munkát személyesen kívánta irányítani. Lesújtó volt a véleménye a propagandamunkáról, de a szakszerűség számonkérésén túl új irányelveket ő sem adott. Bethlen sok vonatkozásban egyetértett Telekivel, de fontosnak látta az addigi propaganda hatását is. 1921. november 26-án a négy egyesület vezetői értekezletet tartottak. Papp Antal a külföldi propaganda egységesítését és egyesítését kérte. Javasolta egy egyesületközi bizottság létrehozását, amely minden kiadvány kéziratát átnézné, egyes témákat feldolgoztatna. Az egyesítésen pedig egy, a terjesztéssel és a sajtóanyag előkészítésével foglalkozó iroda létrehozását értette. Teleki Pál és Perényi Zsigmond vezetésével létrehoztak egy

bizottságot, amelybe a TESzK-hoz tartozó egyesületek 2-2 főt küldhettek. Másrészt Jancsó Benedeket felkérték arra, hogy a külföldnek szánt propagandaanyag összeállítása érdekében alakítson irodát. A bizottság és az iroda azonban még 1922 szeptemberében sem működött.⁵⁶

1923-ban Bethlen részvételével ugyanebben az ügyben újabb értekezletre került sor, amelyen már a Külügyminisztérium képviselői is részt vettek, de igazából ekkor sem tudtak egységes kereteket kialakítani a propagandamunkát illetően.⁵⁷ Az egyesületek és a Külügyminisztérium által folytatott adatgyűjtő és propaganda-tevékenységgel elégedetlen Teleki Pál hozta létre a Szociográfiai Intézetet, majd az Államtudományi Intézetet. A közvetlenül a revízióra irányuló propaganda egységesítését, nyilvános társadalmi mozgalom szervezését 1927-től a Revíziós Liga végezte.⁵⁸ A politikai döntések előkészítése és a konkrét politikai támogatás, kapcsolattartás a TESzK megalakulása után is a Miniszterelnökséghez tartozott. A szövetségbe tömörült egyesületek a kormányzati támogatást közvetítették a határon túli magyarsághoz, illetve nem hivatalos külföldi propagandát fejtettek ki. Bethlen eredeti javaslata szerint a Pénzügyminisztérium folyósította volna a szükséges összeget az éves állami költségvetésből „Magyar Kultúregylet” címen. (A későbbiekben azonban más megoldást találtak. A húszas években kialakított kereteket még részletesen tárgyaljuk.) Az éves költségvetési előterjesztéseket a Pénzügyminisztérium, a Miniszterelnökség és a TESzK illetékesei (elsősorban Papp Antal) együtt állították össze. A központ pénzügyvitelét a Pénzügyintézet ellenőrizhette volna, de ez alól felmentést kaptak. Így a Papp Antal vezette iroda gyakorlatilag a Pénzügyintézet ellenőrzése nélkül működött. A határon túli közvetített összegekről csak a Miniszterelnökség illetékes II. osztályának kellett nyilvántartást vezetnie.⁵⁹

A TESzK működését három szakaszra különíthetjük el. Az első időszakban, 1921-1925 között, a határon túli magyarokat támogató egyesületi munkát koordinálta, és ugyanezt próbálta a revíziós propaganda terén is elérni. Ez utóbbi azonban nem sikerült a Külügyminisztérium, illetve a Külügyi Társaság különérdekei és gyaníthatóan Teleki hosszabb külföldi távolléte miatt. A következő időszakban, 1925-1932 között már csak az egyesületeken keresztül folyó anyaországról kiinduló segélyezési munkát szervezték. A revíziós propaganda új intézménye a Revíziós Liga lett. A határon túli magyar politikusok az enyhülő nemzetközi viszonyok következtében már nemzetközi fórumokon is felléphettek, velük már nemcsak titokban lehetett kapcsolatot tartani. Teleki a revízió „szakmai” előkészítését (adatgyűjtés, tervezetek kidolgozása) tekinthette feladatának egy remélt újabb nagyhatalmi tárgyaláshoz, ezért az Államtudományi Intézet fejlesztését támogatta. 1931-től nincs nyoma annak, hogy a határon túli támogatások közvetítésében a TESzK mint koordináló szervezet részt venne.

A Népies Irodalmi Társaság szervezeti felépítése és feladatai

A NIT szervezetileg két részből épült fel. Az adminisztratív tagozat élén az intézőbizottság által választott ügyvezető igazgatóval a Bocskay Szövetség, majd a NIT tulajdonát képező három bérház és két 50 holdas földbirtok ügyeit, az egyesület rendszeres költségvetési támogatásának kezelését és a társaság adminisztrációját intézte, biztosítva a másik rész, a tartalmi munkát végző politikai tagozat működési hátterét.⁶⁰

Az Erdélybe szánt támogatások nyilvántartása Sebess és a NIT irodavezetőjének, Nyerges Lajosnak a közreműködésével a TESzK-ban történt. A

NIT megmaradt iratanyagában csak az éves támogatásokra vonatkozó költségvetési tervezeteket, döntéselőkészítő javaslatokat találtunk. A támogatások átadásáról szóló igazolások sem a NIT-hoz, hanem Papp Antal hivatalába érkeztek.⁶¹

A politikai tagozat feladatait a társaság belső szabályzatában a következőkben határozták meg:

a) „A romániai kisebbségek - elsősorban a magyar nemzeti kisebbség egyházi, iskolai, közművelődési, társadalmi, közgazdasági, népmozgalmi (demográfiai), általános politikai és jogi helyzetének tanulmányozása.” Ennek megvalósítása érdekében könyv- és irattár létrehozása.

b) Az aktuális romániai kisebbségi problémák tanulmányozása. Az illetékes körök tájékoztatása a magyarság sérelmeiről és védekező akcióiról. Mindezek alapján különböző adatgyűjtemények és panasziratok összeállítása.

c) Adatokat szolgáltat a romániai magyar kisebbség érdekében folyó nemzetközi propagandához, illetve maga is közread különböző kiadványokat.⁶²

A szabályzatban megfogalmazottaknál jóval szélesebb volt a NIT tevékenységi köre. Az adatgyűjtésen és feldolgozáson túl Magyarországon diákotthonokat, Kolozsváron egyetemistáknak kiegészítő tanulmányi kurzusokat tartott fenn, valamint budapesti tanári továbbképzéseket szervezett, és a Romániában egyetemet végzett magyar fiataloknak ösztöndíjakat biztosított. A társaság feladata volt továbbá az erdélyi magyar oktatási, egyházi intézmények segélyezésének szervezése. A NIT általunk ismert iratanyaga 1943-mal lezárul. A társaság diákotthona - 1945 után már nemcsak erdélyi származású lakókkal - 1949-ig működött.⁶³ Az intézmény más irányú működéséről ebben az időszakban nincs tudomásunk.

Adatgyűjtés, helyzetfeltárás

A NIT politikai tagozatának munkáját 1920. júniusára szervezték meg. A szabadabb postai forgalom megindulása és az utazási feltételek bővülése lehetővé tette új kapcsolatok kialakítását és a rendszeres sajtófigyelést. A tagozat munkatársai ekkoriban több megyét felkerestek, és részletes beszámolókat készítettek egyes városok, megyék belső politikai viszonyairól, a magyar önszerveződések állapotáról.⁶⁴

Az osztályt Jancsó Benedek szervezte meg, és haláláig ő vezette,⁶⁵ helyettese Barabás Endre volt.⁶⁶ A sajtófigyelést három referens végezte. Rajtuk kívül a csoporthoz tartozott még Fülöp Pál, aki 1921-ig az osztályon dolgozott, majd Bukarestbe költözött, és 1922 januárjától mint a NIT megbízottja rendszeresen küldte a romániai román és francia nyelvű hírlapokat, folyóiratokat, röpiratokat, könyveket és a hivatalos kiadványokat.

Jancsó terve szerint Budapesten megbízható romániai munkatársakat képeztek volna ki; és Romániába visszatérve ők vállalták volna az adatgyűjtés munkáját. Ezt azonban nem sikerült megvalósítani.⁶⁷ Jancsó Bendek halála után a sajtóelemzést Szeremley Ákos, a mellé könyvtárosként beosztott Mester Miklóssal együtt végezte. A harmincas években a Kolozsvárról áttelepült Grandpierre Emil, majd 1938-tól fia - a később neves író - elemző munkát végeztek. Egyetemistaként került az osztályra 1936-ban Sólyom László, akit 1943-ig alkalmaztak.⁶⁸ A NIT több cél szolgálatába állított adattára részben a tudományos kutatások bázisaként működött. Szász Zsombor, Barabás Endre, Jakabffy Elemér, majd a harmincas években Polonyi Nóra, Mester Miklós, Bíró Sándor, Nagy Lajos, Mikó Imre és mások itt végezték tudományos munkáikhoz az adatgyűjtés jelentős részét.⁶⁹ Az adatbázis politikai rendeltetése a kormányzat aktuális tájékoztatása volt a romániai viszonyokról. Az

adatgyűjtés alapján a munkatársak is készítettek összefoglalókat, elemzéseket a kormányzat és a külföldön kiadott propagandamunkák részére. Az adattár a következő egységekből épült fel: I. *Hírlapcikk-gyűjtemény*: 1931-ig a NIT politikai osztálya átlagosan évente 20 romániai magyar, 10 román és 3-5 német periodikát járatott. A beérkezett példányokból a Romániával, illetve az erdélyi magyar kisebbséggel foglalkozó cikkeket kivágták. Ezeket a sajtókivágatokat tartalmuk szerint 10 főosztályból, 79 csoportból és 51 alcsoportból felépülő szakrend szerint rendszereztek. 1928-ban egy-egy munkatárs havi 1000 cédulát készített. 1930-ban a gyűjtemény már több mint félmillió tételből állt. Az idegen nyelvű anyagokhoz magyar kivonatokat mellékeltek. 1931-től nem vágták ki a szükséges cikkeket, hanem sajtókivonatokat - bőven annotált bibliográfiai leírást - készítettek. A fontosabb publikációkat, évente 150-200-at teljes egészében lefordították. 1934-1940 között a romániai kisebbségekre nézve sérelmes törvények és a román parlamenti naplók magyar vonatkozású részleteinek fordítását szintén rendszeresen elkészítették. A kéthetente és havonta készülő összefoglaló jelentéseket a húszas évektől kezdve megküldték a Miniszterelnökségnek és az Államtudományi Intézetnek. 1935-től a sajtókivonatokat is rendszeresen átadták a Miniszterelnökség Pataky Tibor vezette II. osztályának.⁷⁰

II. A NIT *könyvtárának* gyűjtőkörébe a romániai magyar kisebbség helyzetével kapcsolatos politikai, tudományos, egyházi és iskolai kiadványok tartoztak. 1931-től a hírlapok, folyóiratok bekötött évfolyamai is hozzáférhetővé váltak. A szakirodalom döntő többségét adó magyar, német és román könyvek mellett francia, olasz és angol nyelvű munkákat is gyűjtöttek. Az 1930-ban 3000 kötetes könyvtár a következő évtizedben mintegy ezer tétellel növelte állományát.⁷¹

III. Külön kezelték az *erdélyi magyar egyházak és iskolák értesítőinek gyűjteményét*. Ide kerültek a történelmi magyar egyházak képviselőtestületeinek éves jelentései és jegyzőkönyvei.

IV. *Románia Hivatalos Lapját* (Monitorul Oficial) és a *törvényhozás két házának naplóit* 1922-től folyamatosan beszerezték.

V. A *kéziratgyűjteménybe* kerültek az előbbi adattárak anyagainak összefoglalói és a különböző célból készült feldolgozások, a havi összefoglalók, a Népszövetséghez beadott különböző kisebbségi panaszok előkészítő anyagai és a munkatársak különböző helyeken tartott előadásainak kéziratai.

A politikai tagozat az adatbázist felhasználva komoly tájékoztató tevékenységet folytatott. Ez közvetlenül revíziós célokat nem szolgált; a kisebbségben élő magyarság sérelmeinek bemutatása volt a célja, majd a harmincas években egyre inkább az életviszonyok feltárására helyezték a hangsúlyt. A belső, kormányzati tájékoztatáson túl a NIT saját kiadványokat is közreadott. Visszatekintő összefoglalójában Sebess Dénes a lugosi, Jakabffy Elemér szerkesztette *Magyar Kisebbségről* mint a társaság lapjáról tett említést. A huszonegy éven át (1922-1942) kéthetente, 60-80 oldalon megjelenő folyóiratot a két világháború közötti magyar kisebbségek legszínvonalasabb orgánumát a NIT anyagilag támogatta, és dokumentumokat, publikációkat is a rendelkezésére bocsátott.⁷²

A húszas évek elején az Erdélyből érkezett menekültek tájékoztatása érdekében a NIT az Országos Menekültügyi Hivatallal együttműködve jelentette meg az *Erdélyi Hírek* című hetilapot. A 6000 példányban megjelenő újság a letelepedési lehetőségekről, álláshelyekről, továbbképzésekről, a menekültek alakította szervezetek programjairól, az Erdélyben történekről és az „üzenőrovaron” keresztül egyes személyek hol- és hogylétéről tájékoztatott rendszeresen. A lap folyamatosan közölte a Romániából kiutasítottak és a vagonlakó családok listáit. 1920 júniusáig

szinte kizárólag székelyföldi híreket olvashatunk a lapban, majd ezt követően egyre több a Kolozsvárról, illetve Erdély más részeiről érkezett információ. 1920 végétől a vezércikkeket rendszertelenül francia, olasz vagy angol nyelven is közölve a lapot külföldi propagandára is felhasználták. Az Erdélyi Hírek a menekültek folyamatos beilleszkedésével elvesztette funkcióját. Megszüntetését azonban anyagi okokkal magyarázták. Ebbe a döntésbe a menekültügyi helyzet változásán túl az is közrejátszhatott, hogy 1922-ben már Erdélyben is megjelenhettek olyan lapok, amelyeket a NIT is támogatott (*Ellenzék, Magyar Nép*).

1921. április 20.-tól nyolc hónapon át, heti öt alkalommal 3-3 oldal terjedelemben, 60-70 példányban *Erdélyi Sajtótudósító* címmel sajtószemlét jelentettek meg, ezzel a magyarországi sajtót látták el erdélyi hírekkel. A kiadvány anyagát a sajtókivágatokból, az akkor még nehezen hozzáférhető romániai magyar, román, német lapok híryanagából állították össze. E könyvművészi kéziratról *La Transylvanie Enchainée* címmel, Sebess Dénes szerkesztésében kéthetente megjelenő, francia nyelvű válogatást adtak ki. A 2000 példányos periodikát a nemzetközi sajtóügynökségeknek, nagykövetségeknek és nemzetközi szervezeteknek rendszeresen megküldték. A kiadványt feltehetően Teleki Pál elmarasztaló ítélete miatt szüntették meg.⁷³

Az idegen nyelvű publikációkat úgy próbálták pótolni, hogy a Magyar Nemzeti Szövetség (Területvédő Liga), *Les Pays du Danube* című hetenként megjelenő folyóiratában - anyagi támogatás fejében - fél ív terjedelemben az erdélyi magyarsággal foglalkozó rovatot indíthattak. 1921-ben, a Svájcban megjelenő, kisebbségvédelmi lap a *Le Droit des Peuples* havi díj ellenében közölt erdélyi problémákat bemutató tanulmányokat.⁷⁴

A harmincas években *Keleti Közlöny* címmel egyetlen periodikát jelentetett meg a társaság 600-1000 példányban. 1933-1934-ben a rendszeres sajtófigyelés törzsanyagát a referens folyóirat 13 megjelent számában adták közre. A *Keleti Közlöny* tematikus csoportosításban sajtókivonatokat, újságcikk-részleteket tartalmazott. A szemlét az érdekelt minisztériumoknak, a nagyobb könyvtáraknak, magyar nagykövetségeknek és az Erdéllyel foglalkozó szakembereknek küldték rendszeresen. A kiadvány 1934 után anyagi okokból nem jelent meg.⁷⁵ Helyette évkönyveket terveztek. Az összegyűjtött kéziratokat bekötötték, de nem publikálták. Ez a *Keleti Actio* című bekötött kéziratgyűjtemény e tanulmány egyik fontos forrása. Másfél évtized alatt a NIT saját kiadásban vagy más kiadókat támogatva majdnem nyolcvan kötetet jelentetett meg, ebből 45-öt angol, francia, német, olasz nyelven. A kiadványoknak az erdélyi magyar kisebbség sérelmeivel foglalkozó többségéből Jancsó Benedek a román nemzeti mozgalomról írt munkája, Sebess Dénesnek az erdélyi agrárreformmal foglalkozó tanulmányai és a Barabás Endre összeállításában készült sérelemgyűjtemény emelkednek ki.⁷⁶

Mint már említettük, a NIT munkatársai a Miniszterelnökség és más kormányzati, társadalmi szervezetek felkérésére is készítettek tematikus összeállításokat és problémafeltáró tanulmányokat. 1921. október 6-án és 7-én a Bocskay Szövetség a Népszövetség mellett működő Magyar Titkárságon keresztül terjedelmes memorandumot juttatott el a Népszövetség Főtitkárságához az erdélyi magyar kisebbség általános sérelmeiről, illetve a romániai agrárreform igazságtalanságairól. A román diplomácia mindkét beadványt visszautasította. Ugyanez lett a sorsa annak a szintén Jancsóék által összeállított, hasonló tárgyú panasziratnak, amelyet a Magyar-Székely Egyesület adott be 1922. június 30-án.⁷⁷

1920-ban, közvetlenül a trianoni békeszerződés aláírása után 90 oldalas anyagot készítettek az erdélyi magyarság problémáinak romániai kezeléséről. (Ez az akkoriban

folyamatban lévő román-magyar tárgyalásokhoz kapcsolódhatott.⁷⁸⁾ Részletesen tárgyalták a sérelmes intézkedéseket, a békeszerződés értelmezését és az ebből származó kisebbségvédelmi jogi elvárásokat Romániával szemben. Politikai ügyekben általános amnesztiát, a tisztviselőkérdés újratárgyalását és az elindított földreform revízióját kérték. A felekezeti iskolák védelmét, a századfordulón az államnak anyagi okokból átadott egyházi iskolák visszaadását és a békeszerződésben előírt kisebbségvédelmi rendelkezéseknek egy külön, kétoldalú egyezményben történő körülhatárolását javasolták.⁷⁹

A NIT politikai tagozata alapos adatgyűjtést végzett többek között az optánsügyekben, a Románia és a Vatikán közötti konkordátum-tárgyalásokra vonatkozólag és a román-magyar határmegállapító bizottság magyar tagjai részére.⁸⁰ Ma is sok tanulsággal szolgálnak a román nemzeti mozgalmak 1914 előtti történetére, Románia belpolitikájára és nemzetiségi politikájára vonatkozó adatgyűjtemények.⁸¹

A sajtófigyelés során a húszas években a kisebbségi sérelmeket állították a középpontba. Ezek rendszeres összefoglalását Barabás Endre készítette el.⁸² A harmincas évek sajtófigyelésének meghatározó témája az antirevizionista propaganda volt. A „mozgalom” történetét Mester Miklós önálló tanulmányban írta meg.⁸³ 1940 után a romániai békeelőkészítés (a háború utáni időszakra, az új béketárgyalásokra való felkészülés, a bukaresti politikusok fegyverszüneti tapogatózásainak külföldi visszhangja) a kiemelten megfigyelt témakör.⁸⁴

A munkatársak különböző egyesületek felkérésére rendszeresen tartottak előadásokat. Ezek közül kiemelkedik a Magyar Pedagógiai Társaság sorozata, amely a határon túli magyarság oktatásügyi helyzetével foglalkozott.⁸⁵ Barabás Endre állította össze az erdélyi magyarság oktatásügyi statisztikáját is. A legteljesebb adatsorokat 1937-1940 között készítette.⁸⁶ A harmincas évek második felében részletes katalógus készült az erdélyi magyar egyházi és kulturális szervezetekről. Tanulmányokat írtak a szórványkérdésről, a magyarság közegészségügyi helyzetéről, az anyaország és Erdély szellemi életének kapcsolatáról és az ezekkel összefüggő teendőkről.⁸⁷

Az évenkénti tevékenységről kiadott jelentéseket összehasonlítva megfigyelhető, hogy a sérelmek összegyűjtésével szemben a magyar önszerveződésekkel, a kisebbségi társadalom belső fejlődésével kapcsolatos problémák a húszas évek közepétől fokozatosan előtérbe kerültek.

A politikai tagozat feladatai közé tartozott - a Jancsó Benedek vezetése alatti időszakban - a külföldre utazó kormányküldöttségek, társadalmi szervezetek képviselőinek, valamint a diákcsoportoknak a felkészítése a romániai magyarság helyzetét illetően.⁸⁸ A TESzK, illetve a NIT vezetői végezték a határon túlról érkező egyéni igazolások, kérelmek hitelesítését. Ezekben az ügyekben általában Grandpierre Emil véleménye volt a mérvadó.⁸⁹

A kormányzat legintenzívebben a második bécsi döntés körüli időszakban igényelte a NIT munkatársainak segítségét. Az 1940. június-szeptember közötti időszakban a NIT irodájában állandó ügyeletet tartottak fenn. A hatékony kapcsolattartás érdekében a különböző minisztériumok összekötő tisztviselőket neveztek ki. A katonai, közigazgatási, pénzügyi és kulturális szervek naponta kértek adatokat az erdélyi viszonyokra vonatkozóan. A Magyarországtól elszakított területek közigazgatási monográfiáját 8 nap alatt készítették el. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium számára oktatási és felekezeti statisztikákat állítottak össze.⁹⁰

Jancsó Benedek és munkatársai az adatgyűjtés és elemzés mellett különböző szervezetek létrehozásában is közreműködtek. Az Erdélyből érkező menekültek összefogása érdekében 1920-tól támogatták az Országos Menekültügyi Hivatal

kisegítő szerveként működő *Erdélyi Otthon Önképző és Segélyező Egyesület* tevékenységét. Ez az intézmény a menekültproblémák kezelése mellett közös programokat, tanfolyamokat szervezett. Az egyesület dalárdájának és műkedvelő körének a NIT helyiségeiben biztosítottak próbaalkalmat. Rendezvényeiken a társaságot általában Nyerges Lajos képviselte, aki egyben az egyesület egyik vezetője volt. Sebess Dénes több mint 300 Otthon-tag optálási ügyét intézte el soron kívül. A NIT számukra segélyeket, pénzügyi garanciákat, 44 családnak a földhöz jutás ügyintézését biztosította.⁹¹

1922-ben Papp Antal és Gagyi Dénes a Magyar Külügyi Társaság küldötteiként részt vettek a Népszövetségi Unió tanácsának brüsszeli előkészítő értekezletén, majd müncheni nagygyűlésén. Sikerült elérniük, hogy az Unióba felvegyék a NIT által létrehozott *Magyar-Székely Egyesületet* mint a Magyarországra menekült erdélyiek szervezetét. A névlegesen létező egyesületet a NIT nemzetközi propagandamunkára használta fel.⁹²

Szintén a NIT patronálásával jött létre a *Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete* (SZEFE), amely a húszas években több mint 1000 taggal működött. A szervezet legaktívabb magját a NIT egyetemi kollégiumainak lakói adták. A társaság biztosított irodahelyiséget, s előadásokat és nyelvtanfolyamokat szervezett számukra. A SZEFE külügyi csoportja külön programot dolgozott ki a román-magyar viszony tanulmányozására. Már 1923-ban javasolták, hogy a romániai magyar fiatalok Kolozsváron folytassák tanulmányaikat, és hogy a budapesti kormányzat bizonyos adófajtákból támogassa egy ottani kollégium fenntartását. Az egyesület által kiadott könyvsorozatot szintén a NIT támogatta.⁹³

1921-től működött a NIT-on belül az *Erdélyi Szász Iroda*. Feladata egyrészt a németországi közvélemény tájékoztatása az erdélyi szászok, magyarok helyzetéről, másrészt az erdélyi szászok magyarbarát csoportjainak támogatása volt. Mivel ez utóbbi nem sok sikerrel járt, 1921-1923-tól elsősorban Németországban igyekeztek revíziós propagandát kifejteni.⁹⁴

Oktatásügyi támogatások

Az erdélyi közhatalomváltás után körülbelül 2000 erdélyi származású egyetemi hallgató menekült Budapestre. A pénz nélküli, elkeseredett és tájékozatlan tömeg problémáinak kezelése érdekében a NIT amellelt, hogy támogatta önszerveződésüket, a SZEFE megszervezésével és 1920 tavaszán elhatározták, hogy részükre a magyarországi egyetemi városokban kollégiumokat hoznak létre. 1920-ban sikerült a menekült diákok számára Budapesten megfelelő épületet szerezni, de itt először csak a NIT-központ irodáinak tudtak helyiségeket biztosítani. 1922-ben sikerült ugyanott kiutaltatni az EMKE volt budapesti kollégiumát. A diákotthont „A kelet-magyarországi főiskolai hallgatók budapesti internátusa”-ként az év szeptemberében nyitották meg. (Később az elnevezés Bethlen István Internátusra változott.) Szegeden 1922 februárjában kezdte meg működését 21 lakóval a Bocskay Internátus. Debrecenben ugyanazon év nyarán nyílt meg 30 diákkal a Székely Diákinternátus. Az épületek átalakításával Szegeden 50, Budapesten 60 főnek tudtak szállást adni. 1921 és 1931 között Budapesten 256, Szegeden 227, Debrecenben 64, összesen 547 tagja volt a diákotthonoknak. A kollégiumokban az Erdélyből átjött diákok körülbelül 1/5-ét tudták elhelyezni. A tagok döntő többsége orvostanhallgató és műegyetemista volt. A NIT a három városban 10-10 diák ingyenes ellátását tudta biztosítani, de az internátusi tagok fele részesült valamilyen kedvezményben. A szálláson és étkezési lehetőségen túl a diákoknak nyelvtanfolyamokat (a román mindenki számára kötelező

volt), előadásokat szerveztek, és a SZEFEH-rendezvényeknek is helyt adtak. Tanulmányi előmenetelüket Budapesten Barabás Endre, a vidéki városokban egyetemi oktatók - figyelemmel kísérték, a kollégiumi tagság feltétele ugyanis a vizsgák sikeres letétele volt.⁹⁵ A diákokthoz épületeit költségvetési támogatásból és feltehetően az Országos Menekültügyi Hivatal által eladott Berlin Szállodáért kapott összegből vásárolták. A fenntartás költségeit és az ösztöndíjakat a NIT házaiban a kollégiumok mellett található lakások bérleti díjaiból, a Baracska és Sövényháza határában a társaság tulajdonába került 50-50 holdnyi föld jövedelméből, valamint az erdélyi segélyezésre szánt Tanügyi Alapból biztosították.⁹⁶ A kollégiumok működtetését eleinte a kialakult menekültügyi helyzet (menekült diákok tömege) tette szükségessé, majd amikor kiderült, hogy a határok rövid időn belül nem változnak meg, a fenntartók úgy gondolták, hogy a Magyarországon képzettséget szerzett diákok Romániába visszatérve a magyar kisebbség vezetői lehetnek.

Azonban a magyarországi diplomákat Romániában nem fogadták el,⁹⁷ és az internátusok lakóit otthon a rendőrség többször zaklatta, ezért évről évre egyre kevesebben tértek haza az egyetemi diploma megszerzése után. 1922-1929 között a kollégiumokat 200 végzett diplomás hagyta el. Közülük 102 Magyarországon, 53 ismeretlen helyen, 30 Romániában helyezkedett el.⁹⁸ 1925 májusában értekezletet tartottak a határon túli fiatalok magyarországi tanulmányairól Bethlen István, Klebelsberg Kunó, Pataky Tibor és mások részvételével. A diákok végzés utáni hazatérése érdekében azt javasolták, hogy a szomszédos országokból érkezettek diplomája Magyarországon ne legyen érvényes.⁹⁹ 1928-1929-re a NIT választmányában uralkodóvá vált az a nézet, hogy az erdélyi magyar értelmiségnek Romániában kell diplomát szereznie.¹⁰⁰ Ehhez az ottani egyetemek - elsősorban a kolozsvári - magyar hallgatóinak anyagi támogatásával és az anyanyelvi szakképzési feltételek megteremtésével, illetve a diplomások magyarországi ösztöndíjainak biztosításával járultak hozzá. E célból hozták létre 1931-ben a budapesti internátus helyén¹⁰¹ a *Külföldiek Kollégiumát* (1935-től Külföldiek Otthona). Ez az intézmény a romániai egyetemeken végzettek számára nyújtott - mai kifejezéssel élve - posztgraduális képzési lehetőséget. Ennek keretében az anyaországi kapcsolatépítést, kutatást, az orvosi szakvizsgák elvégzését támogatták.

A NIT három hónapos, havi 80 pengős ösztöndíjat, szállást és megfelelő ajánlásokat adott. Ez utóbbi támogatást a kollégium igazgatója Barabás Endre, majd a harmincas évek közepétől Mester Miklós szervezte az egyetemekkel, kutatóhelyekkel és a tudományos élet vezető személyiségeivel.¹⁰² A kollégiumba évente belső tagként 12-13 fős turnusokban (ezt a kis számot azzal indokolták, hogy máskülönben a romániai politikai hírszerzés könnyen felfedezné az akciót) 30-40 fő kapott elhelyezést és ösztöndíjat. Indokolt esetben a három hónapos ösztöndíjakat a kollégium vezetése meghosszabbíthatta. A külső tagok évente átlagosan negyvenen nem a kollégiumban laktak, de felvételükre ugyanazon követelmények vonatkoztak, mint a beltagokéra. Ők is részesültek havi 20-80 pengő ösztöndíjban. A harmincas években jelentkező új, erdélyi magyar értelmiségi elit (amelynek tagjai már 1918 után fejezték be középiskolai tanulmányaikat, és románul végezték el az egyetemet) jelentős része a kollégiumban élve alapozta meg magyarországi tudományos kapcsolatait. A kollégium tagjainak foglalkozásonkénti megoszlása azt mutatja, hogy az orvosok és a jogászok voltak a legtöbben, majd a harmincas évek végén megnőtt a műszaki végzettségűek aránya.¹⁰³ A kollégium épületében egy vendégszállást is kialakítottak a néhány napra Budapestre érkező, ügyeiket intéző erdélyi értelmiségiek részére. Az átlagosnak tekinthető 1936-1937. évben 37-en 601 napot töltöttek a vendégszobákban.¹⁰⁴

Már az első tanévben kiderült, hogy az erdélyi tanárok év közbeni elfoglaltságuk miatt nem tudják kihasználni a Külföldiek Kollégiuma nyújtotta lehetőségeket. Ezért az erdélyi magyar tanárok és tanítók részére évente nyári 8 hetes *tanfolyamokat* szerveztek 1932-től 1940-ig. A három erdélyi egyházi főhatóság és György Lajos, a NIT kolozsvári megbízottja döntése alapján 14 rendes és 4 bejáró hallgatót vettek fel az első évben. A tanfolyam során a résztvevők előadásokat hallgattak a magyar oktatási rendszerről, pedagógiai és történeti kérdésekről. Különböző pedagógiai módszertani kurzusokon és bemutató tanításokon vettek részt. Magyarország nevezetességeit vidéki kirándulásokon ismerhették meg.¹⁰⁵

A második bécsi döntés után a Külföldiek Otthonának a posztgraduális képzést támogató programja megszűnt. Egyrészt azért került erre sor, mert az érintettek Dél-Erdélyből nem tudtak átjönni Magyarországra, másrészt az Észak-Erdélyből Budapestre érkező egyetemi hallgatókat kellett a kollégiumban elhelyezni. Az „új” diákokotthonba olyan erdélyi diákok kaphattak elhelyezést, akik megfelelő szak- vagy felsőoktatási intézmény hiányában Kolozsvárt nem tudták tanulmányaikat elvégezni. Ebből adódóan a lakók többsége műegyetemista, illetve művészeti főiskolák hallgatója volt. A felvételikor a tanulmányi eredményt és a szociális rászorultságot vették figyelembe. Az intézmény 1941 szeptemberében a *Székely Diákokotthon* nevet vette fel. Ebben az évben 60-an, 1942/1943-ban 64-en laktak a kollégiumban. Közülük 46-an Észak-Erdélyből, 19-en pedig Dél-Erdélyből érkeztek.¹⁰⁶

A NIT választmánya - magyarországi internátusainak megszüntetése után - különös gondot fordított az egyetemisták romániai képzésének támogatására. Erdélyben az impériumváltás óta több kísérlet ellenére sem sikerült önálló magyar felsőoktatási intézményt létrehozni.¹⁰⁷ A NIT támogatásával az 1928/1929-es tanévtől György Lajos - az erdélyi katolikus, református és unitárius egyház közös tanulmányi igazgatója, aki a kolozsvári egyházi kollégiumok lakóinak tanulmányi felügyeletét ellátta - külön, úgynevezett kiegészítő szemináriumokat szervezett a magyar egyetemisták részére. Ezek hivatalos irányítójaként a *Kolozsvári Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Tanulmányi Felügyelő Bizottságát* nevezték meg. A bizottság az egyházak és az Országos Magyar Párt képviselőiből 1929. október 4-én ült össze először a diáksegélyző akciók megbeszélésére. Ennek háttérében az állhatott, hogy a magyarországi „illetékes tényezők” elvárták a kolozsvári diáksegélyezés egységesítését.¹⁰⁸ György Lajos javaslatára az alkalmi bizottság 1930. január 14.-i értekezletén bejelentette megalakulását, elkészítette szervezeti szabályzatát és tagságát 18 főre egészítette ki. A bizottság 1930-ban 10 értekezletet tartott. Ezekon a magyar egyetemi hallgatók szociális és tanulmányi helyzetével és a meginduló önszerveződésekkel foglalkoztak. Az 1930. július 4.-i értekezlet jegyzőkönyve részletes tájékoztatást adott az előző tanév képzési programjáról. A magyar egyetemisták részére, az egyházi kollégiumokban heti rendszerességgel, 17 kurzust szerveztek. Francia, német, román, latin, görög nyelvórák mellett a magyar nyelvészetet Csűry Bálint, a Mohács utáni magyar történelmet és külön Erdély történetét Bíró Vencel, Erdély művelődéstörténetét Kelemen Lajos, a világtörténetet Bitay Árpád, a kisebbségi jogot Balogh Arthur, a földrajzot Xantus János, az ásvány- és közettant Balogh Ernő, a kémiát Ruzitska Béla, a matematikát Gergely Jenő, a fizikát Széll Kálmán tanította. Gyallay Domokos rendkívül kedvelt népkulturális szemináriumot vezetett az erdélyi magyarság nemzeti és kulturális feladatairól. Lényegében a szociográfiai alapjait ismertette. A főiskolai sportot Somody István szervezte a KAC és a KKE sportklubokban. A szintén a kollégiumokban szerveződő cserkészletet Puskás Lajos vezette. A felsorolt előadók szakmai rangja garantálta a szemináriumok magas színvonalát. Ez a képzési rendszer a Katolikus Líceum jól

felszerelt könyvtárával (igazgatója György Lajos volt) kiegészülve 1940-ig mintegy alternatív egyetemként működött.¹⁰⁹ A harmincas évek Kolozsvárról induló ifjúsági mozgalmainak (Erdélyi Fiatalok, Hitel) meghatározó egyéniségei részt vettek a szemináriumok munkájában, és szakmai felkészülésükhöz nagyban hozzájárultak ezek a kurzusok. (Például Kéki Béla és Venczel József, a Hitel szerkesztői egy ideig a liceumi könyvtárban György Lajos beosztottai voltak.)

1930-ban a katolikus Báthory-Apor szemináriumban 121, a Református Kollégium Internátusában 55 és az Unitárius Kollégiumban 43 diák lakott. A 219 egyetemista közül (az akkori kolozsvári magyar egyetemi hallgatók majdnem fele), 95-en részesültek egyházi ösztöndíjban vagy segélyben. 35-en az Országos Magyar Párttól kaptak támogatást, 18-an az Ellenzéki Diákmenzáról, 2 az egyetemtől, 3 egyéb helyről (bankoktól) kaptak ösztöndíjat. Így a kollégiumban lakó kolozsvári magyar egyetemisták 61 százaléka kapott valamilyen társadalmi szervezettől anyagi támogatást.¹¹⁰

Barabás Endrén keresztül a NIT-hoz kapcsolódott Magyarországon a Gyámszülő- és Gondviselő Társaságok létrehozása. Az önként szerveződő társulások célja egy-egy tehetséges fiatal elemi, közép- és főiskolai tanulmányainak (Gyámszülő Társaság) vagy továbbképzésének, külföldi tanulmányútjának (Gondviselő Társaság) anyagi támogatása rendszeres adakozás révén. Az első Gondviselő Társaságot 1925-ben szervezték meg Bakk Elek támogatására, aki az összeadott 3000 pengőből két éven át Franciaországban medikusként továbbképezte magát. (Ezután Bukarestben jó nevű orvosként, a magyar kultúra támogatójaként tevékenykedett.) 1942 júliusáig 35 hasonló jellegű társaság szerveződött. Összesen több mint 13000 pengő gyűlt össze ilyen módon. A NIT - mint társult adakozó - 11 társaságban szerepelt, és 11700 pengő támogatást adott. Ezekben a csatornákon keresztül támogatta a Miniszterelnökség II. osztálya több tehetséges erdélyi fiatal külföldi továbbtanulását. Így kapott segítséget Mikó Imre (a kisebbségi jogvédelem szakértője), I. Tóth Zoltán (a román-magyar kapcsolatok később kiváló kutatója) és Székely Zoltán (régész, később a Székely Nemzeti Múzeum igazgatója), akik Franciaországban tanultak a kolozsvári egyetem elvégzése után.

A tanulmányaikat befejező támogatottak ígéretet tettek arra, hogy az ellenszolgáltatás nélkül kapott adományt, ha megfelelő egzisztenciával rendelkeznek, más fiatal tehetségeknek ugyanilyen módon továbbadják. Barabás, a társaságok lelkes szervezője a támogatottak kiválasztásában a szociális helyzetet vagy a kiemelkedő képességeket vette figyelembe. Az oktatási támogatáson túl a tanítók gyermekei számára szerveztek segélyakciókat. A második bécsi döntés után is támogatták a bukaresti szegény sorsú magyar iskolásokat. Barabás, kezdeményezésével az erdélyi fiatal értelmiség támogatása mellett a társadalmi mobilitás egyik csatornáját szerette volna létrehozni.¹¹¹

Az anyagi támogatás keretei

A dolgozatban már többször utaltunk a NIT közvetítő szerepére az erdélyi magyar intézmények magyarországi támogatásában. Az erdélyi értelmiségi színhagyomány szerint a kormányzati segélyeken túl a magyar tulajdonban maradt romániai gazdasági vállalkozások (elsősorban bányák), szabadkőműves csoportok, nemzetközi egyházi szervezetek segítették a kisebbségi intézményrendszer fenntartását.¹¹² Az eddig feltárt dokumentumok alapján a következőkben csak az elsőként említett forráscsoportról adhatunk 1931-ig áttekintést.¹¹³

A politikai ügyek támogatása az első években nem tartozott a NIT-hoz. Ezt Pataky Tibor, a Miniszterelnökség II. osztályának vezetője személyesen irányította a magyarországi bankok romániai fiókjain keresztül, illetve a bukaresti magyar nagykövetség és más közvetítők segítségével.¹¹⁴ A húszas évek második felében azonban már ezeket az összegeket is a NIT költség-előirányzatában számolták el. A NIT a TESzK költségvetése alapján az erdélyi történelmi egyházakat, az általuk fenntartott iskolákat, a gazdasági és hitelszövetkezeteket, a különböző kulturális, tudományos és gazdasági egyesületeket, a földművesszövetségeket és az állástalan magyar tisztviselőket támogatta. A támogatásokat koordináló, előbbi két intézmény mellett fontos szerep jutott az egyházi kapcsolatoknak is, de ezek iratanyaga témánk szempontjából még feltáratlan. Mindezekon túl sok ügyben az előbb említett szervezeteket megkerülve közvetlenül a miniszterelnökhöz fordultak, vagy a kisebbségi vezetők a még az 1918 előtt kialakított személyes kapcsolataikat használták fel. Az együttműködést hatékonyan elősegítették az államigazgatásban dolgozó volt erdélyi tisztviselők is. Ebből adódóan a szerteágazó kapcsolatokon keresztül folyó támogatások arányait nehéz felmérni. Gyakran maradványpénzeket, tartalékalapokat használtak fel támogatási célokra, és ennek feltárását tovább nehezíti, hogy a segélyezés szereplői mindig törekedtek a teljes diszkrécióra.

A következőkben a költségvetésnek a TESzK-hoz utalt támogatásáról, felhasználásáról és egy pénzügyi kisebbségi magyar érdekeket képviselő átalakítási kísérletéről adunk áttekintést.

A megszállt kelet-magyarországi területeken 1918-ban a tisztviselői fizetéseket tovább folyósították, egyes helyeken (például Udvarhely vármegyében¹¹⁵) a megszállás közeledtével hónapokra előre kifizették. 1919-ben a szegedi kormány több-kevesebb sikerrel megpróbálta tovább folyósítani a járandóságokat.¹¹⁶ Az 1919. szeptember 30-i minisztertanácsi ülés 5 millió koronát ítelt meg az erdélyi minisztériumnak átalányösszegként. Ennek egy részét - körülbelül 2 millió koronát - a demarkációs vonalon túli magyar intézmények támogatására fordították.¹¹⁷ A december 15-i minisztertanács újabb 7 millió koronát utalt ki a Békeelőkészítő Iroda B csoportja és a keleti országrész számára.¹¹⁸ Az 1920-1921-es költségvetésben - éppúgy, mint a későbbiekben - nem szerepelt külön tételként a határon túli magyarok támogatása. Az elcsatolt területeknek az első évben az Országos Menekültügyi Hivatalon keresztül juttattak jelentősebb összegeket.¹¹⁹ Az 1920-1921. évi állami költségvetésnek a Miniszterelnökségre vonatkozó fejezetében 6 millió koronát különítettek el a menekültek és hontalanok gondozására. Ezen túl a rendkívüli kiadások között az Országos Menekültügyi Hivatal részére 16 millió koronát biztosítottak. Ugyanakkor a Belügyminisztérium költségvetésében a menekült volt vármegyei alkalmazottak segélyezésére 2 millió koronát szavaztak meg. Az intézmény költségvetésében komoly tételt jelentett az informatív szolgálat és a sajtóosztály működtetése (erre 2,5 millió koronát költöttek - míg a Miniszterelnökség dologi kiadásaira 2,7 millió korona jutott). Ugyanígy jelentős volt a külügyi kiadványokra (1,7 millió K) és a külföldi hírszolgálatra fordított összeg (2 millió K). A Miniszterelnökség, Sebess Dénes, Papp Antal és Bethlen István töredékes levelezéséből arra lehet következtetni, hogy az erdélyi támogatások bűjtatására akkor ezeket a költségvetési fejezeteket használták fel.

Sebess a kormánytól kapott 600000 K támogatáson túl,¹²⁰ 1920 tavaszától megpróbált különböző támogatási lehetőségeket felkutatni. Ilyen volt az a sikertelen törekvés, hogy az 1918 előtti országos alapokból továbbra is folyósítsák a Bocskay Szövetségen keresztül a megszállt erdélyi területekre eső arányos részt. Kérését azzal indokolta, hogy az alapok létrehozásához az elcsatolt vármegyék is hozzájárultak.¹²¹

A Székely Hadosztály 1919 nyarán Kolozsvárra kijuttatott 19,5 millió koronányi pénzmaradékának elszámolását a Pénzügy- és a Honvédelmi Minisztériumokkal szemben a Miniszterelnökség segítségével sikerült elintézni.¹²² Az 1916-os román betörés idején elrendelt kiürítés során a Székelyföldről származó állatállomány eladásából befolyt 20 millió koronát a Minisztertanács erdélyi célokra utalta ki (a Pénzügyminisztériumban az összegből csak 7 milliót találtak).¹²³ Ezeket a pénzeket más összegekkel együtt Erdélyi Alap elnevezéssel kezelték. A több tízmillió koronás változó nagyságú alapot a Romániához került területeken maradt állami koronakészletek lebélyegzésével és egy Bécsben maradt magyar állami árualap 19 millió koronás összegével gyarapították. Ezek az összegek elsősorban az erdélyi magyar egyházakhoz kerültek az iskoláik fenntartása és az elvesztett államiak helyébe újjak alapítása érdekében.¹²⁴

A budapesti pénzkezelésre különböző alapokat hoztak létre. A Tanügyi Alap kizárólag a NIT magyarországi tevékenységét (kollégiumok fenntartása, diáksegélyezés) támogatta. A Jótékonyági Alap az első évektől (1920/1923) eltekintve szintén a hazai akciókat finanszírozta. 1920 októberétől 1921 decemberéig a Bocskay Kultúr Alap működött az erdélyi támogatások pénzügyi bázisaként. 1921 márciusában a Pénzügyintézet Központ 30 millió koronát helyezett el az alap Földhitel Intézetben vezetett folyószámláján. (Az intézet jogi osztályát Sebess Dénes irányította.) 1922 januárjától pénzkezelésre az Amerikai Alapot hozzák létre. A tételes, nevesített pénzügyi kiutalásokat - a TESzK és a NIT által meghatározott arányokat figyelembe véve 1931-ig ezen keresztül bonyolították le.¹²⁵ 1921-ig a budapesti kormányzat és a Bocskay Szövetség abban bízott, hogy a román állam az 1919. decemberi párizsi Kisebbségvédelmi Szerződést betartva folyósítani fogja az egyházak államsegélyét és a felekezeti oktatáshoz szükséges költségeket.¹²⁶ Mivel azonban a bukaresti állami támogatás elmaradt, ezt az intézményrendszer fenntartása érdekében Magyarországról kellett pótolni. Ezért 1921. január 27.-én a Miniszterelnökségen értekezletet tartottak az elcsatolt területek egyházainak segélyezéséről. Megegyeztek abban, hogy nem egyszeri, hanem folyamatos segítségnyújtásra van szükség. Egy-egy településen 30 fő alatt nem érdemes magyar iskolát szervezni, vagy ha működik ott magyar nyelvű állami iskola, azt kell igénybe venni. A segítségek továbbításához diszkrét és megbízható szervezetekre volt szükség. Példaként a Julián Egyesületet és a Bocskay Szövetséget említették meg. A határon túlra került területeken célszerűnek látták az egyházakra támaszkodva szervezni a magyar társadalmat, ügyelve a felekezeti konfliktusok elkerülésére. Éppen ezért a Romániához tartozó területek 1910-es népességi és felekezeti adataiból kiindulva határozták meg az egyházak százalékos részesedését a magyarországi támogatásokból. Az erre a célra fordítandó összeg megállapításakor az 1914/1915-ben kifizetett magyar állami segélyek Erdélyre eső részét vették alapul.¹²⁷

A magyar állami költségvetésből a NIT, a kolozsvári központ, a Pénzügyminisztérium és a Miniszterelnökség közreműködésével a Teleki iroda (TESzK Papp Antal közreműködésével) az 1921/1922. pénzügyi évtől készített évenként költségelőirányzatokat az irányítása alá tartozó társadalmi szervezetek részére. (A különböző helyi igényeket és az oktatásügyben alkalmazott normatív támogatás alapján készült tervezeteket a tageszervezetek véleményezték. A végleges költségvetést a Miniszterelnök hagyta jóvá.) Így a kormányzat magyarországi társadalmi szervezeteken keresztül juttatta el támogatását a határon túli magyar intézményekhez.

(Felvidékre a Rákóczy Szövetség, majd később a Felvidéki Egyesületek Szövetsége, Délvidékre a Szent Gellért Társaság, Erdélybe a Népies Irodalmi Társaság közvetített.)

A TESZK irányítása alá tartozó, a határon túli magyarság támogatásával foglalkozó szervezetek állami költség-előirányzata 1921-1930 között. (Ezer egységben megadva.)¹²⁸

A támogatások megoszlása¹²⁹

Szervezet neve	Pénz-nem	1921-1922	1922-1923	1923-1924	1924-1925	1925-1926	1926-1927	1927-1928	1928-1929	1929-1930
I. Központ	K ^a	25950 ^b	18000	32000						
	P						40	48	72	72
II. Észak	K	62555 ^c	14000	25000						
	P						28	28	42	48
	CK		5214	4800			5040	5040	5628	6315
III. Kelet	K	122000 ^d	10000	40000						
	P						75	110	1690 ^e	120
	L		18000	18000			20559	21500	3353	69535
IV. Dél	K	20678	12000	28000						
	P						44	54	76	76
	L		1320	900			985	900	1200	1520
	D		2180	1640			1375	1700	1640	2307
V. Védelem	K	8500	6000	25000						
	P						12	18	20	20
	CK		1200	1200			960	732	732	732
	L						456	300	300	300
	D		156	156			225	300	360	360
VI. Összesen I-V.	K	239684	838149	6871984	25146240	25361698	2218 ^p	2304 ^p	4095 ^p	5250 ^p
Az egyes területek részesedése százalékban	I.	10,8 ⁶ ,2	2,14	0,46			1,8	2,0	1,7	1,3
	II.	26,0	44,55	43,67			39,8	38,4	24,7	21,6
	III.	50,0 ^f 42,5	31,25	37,2			38,6	40,2	61,8	65,9
	IV.	8,6	10,00	6,8			9,9	11,2	6,9	7,2
	V.	3,5	12,03	11,7			9,7	7,9	4,8	3,7
A TESZ éves pénzügyi kerete az állami költségvetés százalékában		0,443 ⁱ	0,317	0,794	0,216	0,185	0,194	0,178	0,301	0,367

Rövidítések K - korona
P - pengő
CK - csehszlovák korona
L - lei
D - dínár

Az egyes szervezetek támogatásának egymáshoz való arányát megnézve, kiderül, hogy a központ egy rendszeres a többi tételhez viszonyítva szerény költségvetéssel működött. 1921-1922-ben az előző évből maradt alapok növelték meg ennek a mértékét az összkölségvetésen belül. 1923-1924-ben pedig a külföldi propaganda csökkenésével és a más szervezeteknél a korona/valuta árfolyam rosszabbodásával magyarázható a szerény részesedés. Sokkal érdekesebb összehasonlítani a felvidéki és az erdélyi segélyek arányát. Az 1930. évi népszámlálások hivatalos adatai szerint a Kárpát-medence kisebbségben élő magyarságának 26,5 százaléka élt Szlovákiában és Kárpátalján, 55,9 százaléka Erdélyben (értve ezen a Romániához csatolt területeket) és 17,5 százalék

Jugoszláviában. Így igazán furcsa, hogy míg 1921/1922-ben 26 százalék/50 százalék a Felvidékre és az Erdélybe szánt támogatás aránya, addig a következő évben már 44,9 százalék/31,2 százalék, majd 43,6 százalék/37,2 százalék. Még nagyobb a kontraszt, ha azt is figyelembe vesszük, hogy a Felvidéken ebből az összegből nem támogatták az iskolákat, míg Erdélyben a segélyek több mint 2/3-át ilyen célokra fordították. Papp Antal 1926-ban készült összefoglalójában éppen ezért javasolta az északi részek gazdálkodásának megváltoztatását. Kimutatása szerint a keleti részen a támogatások 90 százaléka kulturális célokra lett felhasználva, és csak 10 százalék jutott politikai célokra és propagandára. Ugyanez az arány délen 40 százalék/60 százalék, míg északon szinte teljes egészében a politikai és a személyes kiadások emésztették fel a támogatást.¹³⁰ Az aránytalanságot az magyarázza, hogy a felvidéki célokra kiutalt összegek döntő részét (például 1923/1924-ben 89,3 százalékot) a szlovák és ruszin regionális mozgalmak támogatására használták fel. Feltehetően a politikai viszonyok változása következtében (a húszas évek második feléig a magyarországi szakértők úgy gondolták, hogy lehetséges a szlovák nemzeti mozgalmakat a Csehszlovák állam szétszakítása érdekében befolyásolni), illetve Papp Antal javaslata miatt 1926/1927-ben már közel azonos a Felvidékre és az Erdélybe menő támogatás aránya. 1928/1929ben pedig a népesség arányával is többen részesült a Romániához csatolt terület.

Az egyes intézmények támogatási területeit jól illusztrálják az. 1923/1924. évi részletesebb költség-előirányzatok:¹³¹ *Szervezetek Központja*: Központ személyi és dologi kiadásai 2 millió K; Magyar Nemzeti Szövetség átalánya 6 millió K; Külügyi Társaság átalánya 4 millió K; Bécsi információs iroda 0,5 millió K; Külföldi propagandára és nyomdaköltségekre 18,36 millió K.

Rákóczy Szövetség: Budapesti központ 4 millió K; Keleti és nyugati központok együtt 2,9 millió csehszlovák korona (CK); Ruthén ügyek (politikai és iskolai) 2 millió K és 1,32 millió CK; Tót párt 600 ezer K; Felvidéki sajtó 3,6 millió K és 18 ezer CK; Kulturális ügyek 1,8 millió K és 450 ezer CK; Hírszolgálat, futárköltések I millió K; Tisztviselői segélyek 1 millió K és 2 ezer CK; Társadalmi szervezetek 1 millió K.

Szent Gellért Társaság: A budapesti központ kiadásai 11,6 millió K; Propaganda-kiadások (kirendeltségek, futárszolgálat) 4,3 millió K, 50000 dinár (D), 40 ezer lei (L); Sajtószolgálat 200 ezer D és 150 ezer L; Délvidéki színészet 100 ezer D és 70 ezer L; Egyházi segélyezések 500 ezer D és 225 ezer L; Julián Egyesület szükséglete 3,5 millió D; Egyéb társadalmi alakulatok 165 ezer D és 40 ezer L; Egyetemi ifjak támogatása 7,3 millió K; Iskolai támogatások 350 ezer D és 250 ezer L; Középiskolai internátusok 1,8 millió K; Fiumei iskolák 275 ezer D; Tanítóképzőbe járó növendékek támogatására 500 ezer K.

Népies Irodalmi Társaság: Budapesti központ 12 millió K; 3 egyetemi internátus 28 millió K; Kolozsvári központ költségei 500 ezer K; A négy felekezet elemi, polgári és középiskoláinak támogatása 13,68 millió L; Egyházak segélyezése 2,1 millió L; Kulturális kiadások (sajtó, színészet, karitatív missziók, építkezési segélyek) 990 ezer L; Tisztviselői segélyek 190 ezer L; Gazdasági célokra 540 ezer L.

Ezekből az egyetlen évre vonatkozó részletesebb kimutatásokból is kiderül, hogy a budapesti központ és a Rákóczy Szövetség elsősorban közvetlen politikai célokat szolgált, míg a Szent Gellért Társaság, de leginkább a NIT a magyar kulturális, egyházi élet támogatását végezte. Meggondolkoztató, hogy egyedül az utóbbi szervezet támogatott gazdaságszervezési akciókat. Mivel ez idáig nem ismert a támogatások országonkénti stratégiáját meghatározó hivatalos dokumentum, ezért a

részletes összehasonlító elemzést csak az egyes intézmények tevékenységének feltárása után lehet elvégezni.

A kormányzati támogatások arányát az adott év állami költségvetésében óvatosan kell kezelnünk, mert a bemutatott adatok csak a TESzK-ján keresztül folyósított összegekre vonatkoznak. Óvakodnunk kell attól is, hogy a kérdést aktualizálva a mai költségvetési arányokkal vessük össze az adatokat. A két állami költségvetés a társadalom és a gazdaság átalakulása miatt nem összevethető. Az esetleges viszonyításokhoz célszerűbb más költségvetési tételekkel összehasonlítani a támogatások arányát. A Külügyminisztérium éves költségvetéséhez viszonyítva a TESzK-nak a támogatása 10-35 százalék között mozgott, az Országgyűlés költségeinek 1921/1922-ben több mint hétszerese, a következő évben a háromszorosa, majd 1929-ig durván a fele volt. Ugyanez a tendencia figyelhető meg, ha a Vallás- és Közoktatási Minisztérium költségvetésével vetjük egybe az összegeket: 1921/1922-ben a minisztérium költségvetéséhez viszonyítva 14,2 százalék, 1922/1923-ban 7,16 százalék, 1923/1924-ben 1,54 százalék, 1927/1928-ban 1,7 százalék, majd 1928/1929-ben 2,5 százalék ez az arány. (Az utolsó adat sem cáfolja az előző tendenciát: ebben az évben - egyszeri alkalommal - 1,5 millió pengővel növelték meg az erdélyi támogatások összegét egy később tárgyalandó gazdasági akció lebonyolítása érdekében.) A Nemzeti Kisebbségek Minisztériuma elenyésző összeget kapott a költségvetésből: 1921/1922-ben 1 millió koronát, majd 1923/1924-ben 200 ezer koronát szavaztak meg az intézmény működtetésére.¹³²

A támogatásra fordított összegek reálértékének változását mutatja a korona-, illetve pengő-összeg átszámítása aktuális árfolyamon svájci frankra. Így három időszakot lehet elkülöníteni. Az első három évben, 1921-től 1924-ig évi 5,6 / 4,6 / 5,4 millió svájci frankot tett ki a TESzK költségvetése. Az ezt követő két évben a támogatás értéke 1,6/1,8 millió svájci frankra csökkent. Majd 1926-tól emelkedő tendencia tapasztalható: 1926/1927-ben 2,4 millió; 1927/1928-ban 2,0 millió, 1928/1929-ben 3,6 millió; 1929/1930-ban 4,7 millió svájci frankot tett ki a támogatások értéke. Az első szakaszban teremtették meg a magyar kisebbségi intézményrendszer alapjait (iskolahálózat, politikai pártok, független állások létrehozása). A következő két év a magyarországi gazdasági konszolidáció időszaka volt. A pengő bevezetése után stabilizálódik a költségvetés, és az utolsó évek nagyarányú támogatás-növekedése a rendkívüli számlán folyósított és gazdasági célokra fordított egyéb kiadások bővüléséből adódott.

A TESzK létrejötte előtt az állami költségvetés egyes tételeiben bujtatták el a szomszédos országokba folyósított támogatásokat. A központ létrejöttkor Bethlen a Magyar Kultúregyletet jelölte meg a TESzK-nak szánt támogatás pénzügyi háttéréként. Ilyen néven azonban nem sikerült nyomára bukkanni semmilyen költségvetési támogatásnak. Az 1923/1924-es pénzügyi évben az egész összeg egy pénzügyminisztériumi számláról került a TESzK Központhoz. A támogatás forrásairól 1924-1930 között tudunk áttekintést adni. 1924. június 6-án a TESzK 1924/1925. évi költségvetési tervezetéről tartottak értekezletet.¹³³ A szükséges összeg fedezésére - Kánya Kálmán javaslatára - a szomszédos országok magyar követségeinek a saját kiadásaik fedezése után megmaradó jövedelmét tervezték be (Prága, Bukarest, Belgrád). Ez a bevétel elsősorban a vízumdíjakból származott. A prágai és a bukaresti nagykövetségek az addigi megbízottaknak adták át havonta a segélyt. A belgrádi követségről megbízható személy hiányában Budapestre került a valuta, és innen osztották szét. A követségek a folyósított összegeket nem számolták el a pénzügyi tárca terhére, a Budapestre érkező számadások ezek levonásával készültek. A további hiányzó összeget (1924/1925-ben az egész támogatás 40

százalékát) a Miniszterelnökség, a Pénzügyminisztérium és a Külügyminisztérium biztosította az e célra megemelt rendelkezési alapokból és átalány-előirányzataikból. Ennek értelmében a Pénzügyminisztérium azon számláját, ahonnan az előző évben is finanszírozta a TESzK-t, 100000 aranykoronával (AK), a Miniszterelnökség rendelkezési alapját 150000 AK-val, a szintén ide tartozó nemzetiségi rovatát 80000 AK-val, valamint a külföldön élő magyar állampolgárok gondozására előirányzott összeget 220000 AK-val emelték meg. A Külügyminisztérium rendelkezési alapját is megemelték 200000 K-val. A további hiányzó 100000 AK-t üzemi bevételekből kívánták biztosítani. Ez ahhoz az értekezleten elfogadott állásponthoz kapcsolódott, hogy a határon túli magyarság támogatását az állami költségvetéstől független forrásokból kell biztosítani. Ennek megvalósítására három javaslat került szóba. Az egyik lehetőség az állami tulajdonban lévő RICO Rt. részvényeinek megszerzése lett volna. Egy másik javaslat a hatósági lisztellátás megszűnte után feleslegessé váló állami tulajdonú zsákok megszerzése révén egy zsákkölcsönző vállalat létrehozását vetette fel. A harmadik elképzelés szerint az egységes középiskolai könyvkiadás kiadói jogát kellene a Külügyminisztérium tulajdonában lévő Oriens Rt.-nak megszerezni. A tervek közül egyik sem valósult meg, a támogatást a következő években is az állami költségvetés biztosította. A követségekről származó támogatások aránya ezekben az években 37-50 százalék között mozgott. Az éves valutaszükséglet csehszlovák korona részének általában 1/5-ét a prágai követség, a lejnek 2/3-át a bukaresti követség, a dinárnak pedig 80 százalékát vagy egészét a belgrádi követség biztosította.¹³⁴ A kormányzati szervek közül 1927/1928-ig a Miniszterelnökség 30-34 százalékát adta a támogatásoknak. Majd ez az arány 1929/1930-ra a felére csökkent. A Pénzügyminisztérium részesedése is folyamatos csökkenést mutat: 1924/1925-ben még 7,14 százalék, míg az évtized utolsó évében már csak 3,1 százalék. A Külügyminisztérium 1924/1925-ben a támogatások 14,2 százalékát biztosította, három év múlva már 29,9 százalékot (a csehszlovákiai és a romániai választási kiadások miatt, amelyek magyar képviselőjelöltjeinek költségeit ez az intézmény finanszírozta), majd 1929/1930-ban ez visszaesett 9,4 százalékra. Ez utolsó évben és 1927/1928-ban az említett intézmények mellett a TESzK éves költségvetésének több mint 11 százalékát a Kivándorlási Alap adta.

A határon túli magyarok támogatását tehát nem tudták a költségvetésen kívüli forrásokból biztosítani. A követségekről érkező összegek is csak annyiban voltak ilyen források, hogy nem számolták el a Pénzügyminisztérium felé, hanem az adott országban továbbadták a kijelölt személyeknek.

Az erdélyi kifizetéseket az Amerikai Segélyalap könyvelésében vezették. A határon túli megbízottak részletes elszámolásokat készítettek, és ezeket a NIT megbízottai félévenként rendszeresen megtekintették. Papp Antalt, a TESzK-ját a Pénzügyintézeti Központ vagy más magyarországi pénzügyi ellenőrző szerv nem vizsgálta. Ellenben a Miniszterelnökség II. osztálya félévente felülvizsgálta a könyvvitelt. Az egyesületek pénzügyi adminisztrációját pedig Papp Antal ellenőrizte, hiteles könyvvizsgálóval ellenjegyezve.¹³⁵

Jegyzetek

* Ez a két részletben megjelenő tanulmány az OKTK VIII. kutatási főirány támogatásával készült. A feldolgozott forráscsoportra Diószegi László hívta fel a figyelmet, amiért ezúton mondok köszönetet.

1 B. Bernát István: *TESzK a revíziós propaganda egységéért*. (Társadalmi Egyesületek Szövetsége Központjának iratanyaga, 1920-28.) Kézirat, Teleki László Alapítvány Könyvtára 591/1987/I.

- 2 Tilkovszky Loránt: *Revízió és nemzetiségpolitika Magyarországon (1938-1941)*, Budapest, Akadémiai Kiadó 1967. 255-283.
- 3 Romsics Ignác: *Bethlen István, Politikai életrajz*. Budapest, Magyarországi Kutató Intézet 1991. 96-97., Magyarországi Kutató Könyvtára VIII.
- 4 K. Lengyel Zsolt: *Auf der Suche nach den Kompromiss: Ursprünge und Gestalten des frühen Transsilvanismus: 1918-1928*. Ungarisches Institut, München 1993. *Studia Hungarica* 41.
- 5 Cs. Gyimesi Éva: *A drámaíró történelem*. In: *Honvágy a hazában.*, Budapest, Pesti Szalon Könyvkiadó 1993. 175-212.
- 6 Paál Árpád kéziratgyűjtemény, Székelyudvarhely Haáz Rezső Múzeum. Összeállította Bárdi Nándor. Scriptum, Szeged 1992. (továbbiakban HRM PÁK) Ms 7651/437; 414; 415.
- 7 Az 1989 utáni romániai, vonatkozó szakirodalom legfontosabb önálló kiadványai: Raul Șorban: *Fantasma imperiului ungar și Casa Europei*. Globus, București, 1990.; Mihai Stratulat: *Revizionismul și neorevizionismul ungar*. Globus, București 1994.; Ion Calafeteanu: *Revizionismul ungar și România*. Enciclopedică, București 1995.
- 8 A kötetet összeállító munkacsoport vezetője Romsics Ignác volt, az erdélyi vonatkozású anyag válogatását és jegyzetelését Diószegi László végezte. A dokumentumgyűjtemény megjelenés előtt áll.
- 9 Papp Antal az ellenőrzésekről készült iratanyagot egy magánlakásban tartotta, és többször kért engedélyt a Miniszterelnökség II. osztályától azok selejtezésére. A kérelmeket a később idézendő éves elszámolásokhoz csatolta. MOL K 437-10-1928. f. 683; 697.
- 10 Társadalmi Egyesületek Szövetsége Központja iratanyaga. Magyar Országos Levéltár (továbbiakban MOL K 437;) Keleti Actió (továbbiakban KA) MOL KA P 1077-I-XXVI. kötet.
- 11 Az erdélyi tisztviselőknek a szegedi kormány által küldött és a román hadsereg által lefoglalt pénzekről: Jelentés a szegedi kormány külügyminisztériumának tevékenységéről (1919. 06. 10.) MOL K 64-1-1918-1920 vegyes (1919-7.). A különböző erdélyi csoportok tárgyalásairól a Tanácsköztársaság és a szegedi kormány képviselőivel: Király Aladár levele Paál Árpádhoz a magyarországi „Erdély politikáról” 1920. 05. 10. HRM PÁK Ms 7651/ 503-2.; Uo. Ms 7651/504, 505.
- 12 Tevékenységükről részletesen beszámolnak azon a minisztertanácsi ülésen, ahol a kormány saját erdélyi képviselőinek ismeri el a csoport tagjait. MOL K 27 Minisztertanács jegyzőkönyve (továbbiakban Mt. jkv.) 1921. február 24.; Lásd még a 19. jegyzetet.
- 13 A hivatali pozíciók megőrzése érdekében fogadalomra hajlandók lettek volna, de hűségükre nem. Az utóbbit - a Magyar Népköztársaságra tett hűségükükön túl - azért utasították el, mert ha a hűségüket leteszik, a román fél pozícióját erősítették volna a béketárgyalásokon. A magyar tisztviselők kérdése és a román kormány álláspontja. MOL K 610-III. d.-17.
- 14 Paál Árpád tevékenységéről részletesebben, Bárdi Nándor: *Impériumváltás Székelyudvarhelyen 1918-1920*. *Aetas* 1993. 3. 76-120.
- 15 Erre vonatkozóan az előző jegyzetben idézett tanulmány mellett lásd K. Lengyel Zsolt: *A Keleti-Svájc koncepció és Erdély 1918-19-ben*. A nagyromán állameszme magyar alternatívái. *Regio* 1992. 1. 77-89.
- 16 A Szellemi Front sokszorosított körlevelei : HRM PÁK Ms 7651/ 414; 502.
- 17 A kolozsvári központ 1921. március 30-i jelentése Költöt egy diverziós szervezkedés ismertetésekor említi. Ugyanekkor Endes Miklós hozta az egyházi vezetők üzenetét a propagandára vonatkozóan. MOL K 26-1921-1261-XVIII.
- 18 Ez a szervezet nem azonos az 1919-ben kifejezetten „nemzetvédelmi” célokra létrehozott Társadalmi Egyesületek Szövetségével, melynek Gömbös Gyula volt az országos vezérelnöke és Szörtsey József a tényleges irányítója. Tevékenysége reprezentációban merült ki. Részletesebben: Társadalmi Egyesületek Szövetsége TESzK. Szervezete alapszabályai és vezetőségének névsora. Budapest 1929., majd ua. 1934. Az általunk tárgyalt TESzK hivatalosan nem szerepelt sem a Tiszti címtárban, sem a társadalmi egyesületek között. A központhoz tartozó társadalmi egyesületek azonban hivatalosan bejegyzett szervezetekként működtek mint „hazafias szervezetek”.
- Erre vonatkozólag: Dobrovits Sándor: *Budapest egyesületei*. Statisztikai Hivatal, 1933. 166.
- 19 A Minisztertanács arra is garanciát adott, hogy ha a csoport tagjainak repatriálnia kell, akkor Magyarországon megfelelő álláshoz juttatják őket, a romániai éveket beszámítják szolgálati idejükbe, és elhalálozás esetén özvegyüknek is folyósítják nyugdíjukat. MOL K 27 Mt. jkv. 1921, február 24. A későbbiekben összeállítottak egy jegyzéket, amelynek a szereplői bármikor magyarországi állást kaphattak. Erre a listára Grandpierre Emil igazolása alapján lehetett felkerülni. Jó példa erre Török Andor (volt kézdivásárhelyi polgármester) ügye. MOL K 437-1926 -5-10.

- 20 A Felekezeti Tanács az összes, Magyarországról érkező „társadalmi” támogatás körülbelül 80 százaléka felett gyakorolt ellenőrzést. Általában ennyi volt az éves támogatások egyházaikra és az egyházi iskolákra jutó része. A Felekezeti Tanácsban a római katolikus, református, evangélikus és az unitárius egyház képviselői vettek részt, valamint az Országos Magyar Párt megbízottai. A kezdeti időszakról, amikor a központ jogkörét a pártszervezet kezdi átvenni lásd.: Jósika Samu kérései és üzenetei a Miniszterelnökséghez. MOL K 437-1921-1-398.
- 21 Az amerikai-, romániai-, szlavóniai magyar akció dokumentumai: *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában III. 1900-1903.* Összegyűjtötte és jegyzetekkel ellátta Kemény G. Gábor, Tankönyvkiadó, Budapest 1964. 221224.; Ezek koncepcióját foglalja össze Klebelsberg Kunó expozéja uo. 519-524.; A romániai akcióban fölmerült kérdések rendszeres összefoglalása uo. 181-182.; A Szent László Társulat ismertetése. Szent László Társulat. Budapest 1934.; Az első világháború utáni átalakulás időszakából összefoglaló ismertetést ad: Szent László Társulat elnökének levele Berinkey Dénes miniszterelnöknek, Budapest, 1919. március 15.; A Szent László Társulat romániai magyar tantervi szervezetének 1919. március 9-i jegyzőkönyve, mindkettő: MOL K 26-1210-1919-XV. A romániai magyar tanítók 3323. sz. beadványa a Magyar Forradalmi Kormányzótanácshoz, 1919. július 11. MOL K 26-1919-2 /XVI-3323.
- 22 Tilkowszky Loránt: A weimari Németország és a Duna-medence német kisebbségei. *Századok* 1980. 2. 201-225.
- 23 Előterjesztés a Miniszterelnök kormányzati apparátusának megszervezésére, 1919. október 10., MOL K 26-1920-1240-XLIII/C-10949.
- 24 Jelentés a szegedi kormány külügyminisztériumának tevékenységéről. MOL K 64-11918-1920 vegyes(1919-7.)
- 25 Romsics Ignác: Bethlen István. *i. m.* 96.
- 26 A titkos erdélyi minisztérium létrehozásának bejelentése és vitája: MOL K 27 Mt. jkv. 1919. szeptember 30.
- 27 A Békeelőkészítő Iroda felállításáról és munkájáról: A magyar béketárgyalások. Jelentés a magyar békeküldöttség működéséről Neuilly s/y-ben 1920. januárius-március havában. Magyar Királyi Külügyminisztérium, Budapest 1920. I. köt. VII-XVI.
- 28 MOL K 27 Mt. jkv. 1919. szeptember 30.
- 29 AZ OMH tevékenységének összefoglalása: Petrichevich Horváth Emil: *Jelentés az Országos Menekültügyi Hivatal négy évi működéséről.* Budapest 1924.
- 30 A folyamat nyomon követhető az Országos Menekültügyi Hivatal és a NIT által közösen kiadott *Erdélyi Hírek* 1920-1922 között megjelent számaiban.
- 31 Az Országos Menekültügyi Hivatal póthiteleiről: MOL K 26-1240-1920-XLIII/C; MT. jkv. 1921. március 16. MOL K 27.
- 32 Petri Pál emlékirata a Propagandaminisztérium megszüntetése utáni teendőkről. MOL K 26-1240-1920-XLIII/C.
- 33 Az osztály feladatkörének nyilvános leírásában „az idegenbe szakadt magyar állampolgárok nemzeti gondozására vonatkozó ügyek” szerepeltek (Tiszti név- és címtár. Budapest 1927. 15.). A fennmaradt iratanyaguk nyilvánvalóvá teszi, hogy elsősorban a határon túli magyarok ügyeivel foglalkoztak (MOL K 28).
- 34 Az egyesület feladatkörét meghatározó, zárójelben közölt elnevezést nem használták, csak a pecsétjükön, lásd: A politikai osztály éves jelentése 1920/21. K 437 10-f. 231. Az alapító okirat megtalálható: MOL KA P 1077 I. 4-14.
- 35 Alapító tagok: Bethlen István, Sebess Dénes, Papp József; 1934-35-ben a NIT tagjai: Udvarhelyi Dezső, Barabás Endre, Szeremley Ákos, Mester Miklós, Grandpierre Emil, Nyerges Lajos (valamennyien a NIT alkalmazottai), Pataky Tibor, Pásint Ödön (a Miniszterelnökség munkatársai), Papp Antal (Társadalmi Szervezetek Központja), Papp József, Krammer Jenő, Földváry Boér Benedek, János Áron (különböző minisztériumok alkalmazottai); választmány: Bethlen István, Pataky Tibor, Papp József, Grandpierre Emil, Udvarhelyi Dezső; elnök: Sebess Dénes. A NIT tevékenységét az 1920-as években Jancsó Benedek határozta meg, de 1930-ban bekövetkezett halála után is az általa kialakított keretek között folytatták a munkát. Jancsó viszonya nem volt felhőtlen Sebess Dénessel, illetve Teleki Pállal. Több esetben Bethlentől kérte, hogy Sebesst utasítsa bizonyos javaslatainak megvalósítására. Teleki korszerűtlennek tarthatta Jancsó nemzetiségpolitikai szemléletét, de a román-magyar viszonytal kapcsolatos ismereteit nem tudták nélkülözni. Sebess Dénes feltehetően csak Jancsó Benedek halála után vett részt aktívabban a NIT mindennapi munkájában, hiszen az elnökség mellett a Magyar Földhitelezés egyik igazgatói posztját is betöltötte a húszas években. MOL KA P 1077-VI. 388.
- 36 Bocskay Szövetség és Népies Irodalmi Társaság működése. MOL KA 1077-I. 4.

- 37 A Miniszterelnökség III. osztályának levele 1920. augusztus 7. MOL K 26-XXXIX-1920. f. 9. Az Erdélyi-Székely Magyar Szövetség tervezetének elbírálását kéri, mivel ezzel ók nem foglalkozhatnak, és a Békeelőkészítő Iroda B csoportja is megszűnt. A II. ügyosztály létrehozásának körülményeit nem ismerjük. Az iratanyag alapján annyit tudunk, hogy 1922-ig a III. ügyosztály levelezett kisebbségi ügyekben.
- 38 A Népies Irodalmi Társaság politikai osztálya tevékenységi körének ismertetése 1920/1931. MOL KA P 1077-I. 53. Ugyanerről: Bocskay Szövetség levele az Erdélyi Székely-Magyar Szövetség hódmezővásárhelyi körének 1920. október 8. MOL K 26-XXXIX-1920-8592.
- 39 A magyar történeti szakirodalom nem egységes az „irredenta” kifejezés tartalmát illetően. A korabeli kormányzati anyagokban inkább leíró és nem értékelő tartalommal használják az „irredenta” kifejezést vagy az „irredenta szervezet” megjelölést. Ezen a nyílt, mielőbbi revíziót propagáló mozgalmakat értették.
- 40 Az értekezleten többek között jelen volt: Bethlen István, Bánffy Miklós, Petri Pál Jancsó Benedek, Sebess Dénes, Teleki Pál. A tanácskozásról készült feljegyzés: MOL K 26-1921-XXXVIII-3581.
- 41 Nemzetvédelmi célokra alakult egyesületek működésének összhangba hozatala a nemzetközi jogi elvekkel. Uo.; A közhatalomváltás utáni időszak zavaros katonai, diverzáns szervezkedéseinek története feldolgozatlan. Egy áttekintő, ideologikus tanulmány áll erről rendelkezésünkre: Godó Agnes: A Horthy-rendszer kalandor háborús tervei. *Hadtörténeti Közlemények* 1961. 1. 112-144.
- 42 Király Aladár, volt háromszéki főispán, az Erdélyi Székely-Magyar Szövetség elnöke Huszár Károlyhoz írt levelében azt bizonygatta, hogy szervezetük az erdélyi érdekek védelmének képviselője, otthoni megbízás alapján. 1920. január 20. MOL K 26-12611921-XVIII. A Nemzeti Kisebbségek Minisztériuma 1920. március 3-án körrendeletet adott ki annak érdekében, hogy az erdélyi ügyekben meg kell hallgatni az Erdélyi Székely-Magyar Szövetség véleményét. MOL K 26-1920 (körrendeletek).
- 43 A Felvidéki Liga, Délvidéki Liga, Erdélyi Székely-Magyar Szövetség, valamint a Megszállt Törvényhatóságok Központi Irodájának megszüntetéséről a Belügyminiszter 57401/1921. sz. rendelete intézkedett. MOL K 26-1266-1922-I. A Magyar Nemzeti Szövetség létrehozásáról: MOL K 437-1922-12/12.
- 44 Sebess Dénes levele ismeretlenhez, 1921. június 21. MOL K 437-2-1922-2.
- 45 Az értekezleten a Külügyminisztérium, a Békeelőkészítő Iroda, a Területvédő Liga, a Nemzetiségi Minisztérium, a Felvidéki Liga, a Nemzetiségi Minisztérium, a Vallás és Közoktatási Minisztérium, a Propaganda Minisztérium, a MOVE, a Földrajzi Intézet, és a protestáns egyházak képviselői vettek részt. MOL K 63-1919-1927-468.
- 46 B. Bernát István *i. m.* 2-4.
- 47 Bethlen István levele: Valamennyi miniszter úrnak! 1921. május 23. MOL K 28-186192.
- 48 MOL K 28-1921-186-392. Idézi B. Bernát István *i. m.* 11.
- 49 Papp Antal levele Pataky Tiborhoz, 1922. augusztus 29. Uo. 1924-ben már 11 állami tisztviselő dolgozott Papp Antalhoz beosztva: 7 a Magyar Külügyi Társasághoz, 2 a TESZK-ban, 3 az egyes egyesületeknél. Ismertebb alkalmazottak: Barabás Endre, Horváth Jenő, Krammer Jenő, Fall Endre. K 437-11-10(8) f. 1379.
- 50 Jancsó Benedek: A magyar társadalom és az idegen uralom alá került magyar kisebbség sorsa. (1927) MOL K 610-82-XL-1 d.-A/60.
- 51 MOL K 27 Mt. jkv. 1921. augusztus 12. (pol.)
- 52 A harmincas évek működésére ez idáig utalásokat sem találtunk a töredékes iratanyagban: A Társadalmi Szervezetek Központjának iratai MOL K 437.
- 53 „Az ilyen irányú munkálatok elvégzése (adatgyűjtés és külföldi propaganda - B. N.), amennyiben az állami szervek által lehetséges, a Miniszterelnökség, illetve a Külügyminisztérium ügykörébe tartozik, amennyiben pedig - ami valószínűbbnek látszik - állami szervezeteink ily irányú közbelépése nem kecsegtetne eredménnyel, úgy ezen feladat ellátását az erdélyi magyarság társadalmi gondozásával foglalkozó egyesületekre kell bízni, akik ilyen irányban a szükséges intézkedéseket saját hatáskörükben meg fogják tenni.” Bethlen István levele az Országos Menekültügyi Hivatalhoz 1922. január 3. MOL K 437-1921-1922-1-1. Idézi B. Bernát István *i. m.* 16-17.
- 54 Bethlen István levele Papp Antalhoz, 1922. november 3. MOL K 437-1923-2. Idézi B. Bernát István *i. m.* 18.
- 55 B. Bernát István *i. m.* 14-15.
- 56 MOL K 437-1922-12/12. Részletesen tárgyalja a propagandamunka egységesítését: B. Bernát István *i. m.* 18-24.

- 57 Jegyzőkönyv az 1923. II. 12-én a Miniszterelnök elnöklete alatt a M. Kir. Min. Elnökségen a társadalmi úton folytatott külföldi propaganda ügyében tartott értekezletről. MOL K 437-1923-12. Részletesen tárgyalja: B. Bernát István i. m. 25-32.
- 58 Zeidler Miklós: *A magyar revíziós Liga*. Szakdolgozat, Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem 1994.
- 59 Mt. jkv. 1921. augusztus 12. MOL K 27 (pol.) A felülvizsgálati mentességről: Papp Antal levele Pataky Tiborhoz, 1925. augusztus 19. MOL K 437-10-1928-f. 25.
- 60 A bérházakhoz az Országos Menekültügyi Hivatal maradék pénzeinek felhasználásával, illetve állami kiutalásként jutottak. MOL K 27 Mt. jkv. 1922. november 24. A Barcs és Sövényháza határában található birtokokat központilag a diákotthonok fenntartására utalták ki a NIT-nak. Ezeket haszonbérletben üzemeltették. A bérházakban internátusokat létesítettek, illetve kiadták az azokban található lakásokat. MOL KA P 1077-I. 282290.
- 61 TESzK iratanyaga. MOL K 437-8-12.
- 62 Népies Irodalmi Társaság szolgálati és ügyviteli szabályzata. MOL KA P 1077-I-14-16.
- 63 A NIT munkatársával, Mester Miklóssal készítettek két életút-interjút, de ezek elsősorban a zsidómentésben játszott szerepével foglalkoznak. Az 1945 utáni működésre is ő utalt. Gyurgyák János - Varga Tamás: A politikai katasztrófák zónájában. Interjú dr. Mester Miklóssal. *Századvég* 1986. 2. 88-98.; Egy naiv ember bársonyszékben. Bokor Péter interjúja Mester Miklóssal. *Valóság* 1981. 10. 53-74.
- 64 Balássy Dénes jelentése Udvarhely vármegyéről és a helyi román politika főszereplőiről. MOL K 26-1266-1922- II. biz. 282. f. 75-108.; Endes Miklós jelentése az erdélyi városok politikai viszonyairól. Uo. f. 108-118.; Gagyi Dénes jelentése az általános politikai helyzetről. Uo. f. 119-150.; Papp Antal összefoglaló jelentései Krassó-Szörény megye társadalmi-politikai helyzetéről. MOL K 26-1266-1922-II. biz.-130.
- 65 Jancsó Benedek (1854-1930) történész. Kolozsvári és bécsi egyetemi tanulmányok után Aradon, Pancsován, majd Budapesten középiskolai tanár. 1895-től a Bánffy-kormány miniszterelnökségén a nemzetiségi ügyosztály munkatársa. 1907-től a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban dolgozott. 1917-1918-ban a bukaresti osztrák-magyar parancsnokság nemzetiségi előadója. Ebben a beosztásban szedte össze a bukaresti közgyűjteményekből az erdélyi román nemzeti mozgalomra vonatkozó iratanyagot. Ezt Budapestre szállítják, majd a dokumentumok a román megszállás alatt visszakérültek Bukarestbe. Több jelentős munkát publikált a románok, illetve a román nemzeti mozgalmak történetéről. Kora legjelentősebb magyarországi Románia-szakértője.
- 66 Barabás Endre (1870-?). A polgári iskolai tanárképző elvégzése után 1893 és 1911 között különböző erdélyi tanítóképzőkben dolgozott. 1911-től 1919-ig a dévai tanítóképző igazgatója. 1906-1907-ben Romániában és Németországban tanulmányozta a tanítóképzést és a nemzetiségi kérdést. 1917 októbere - 1918 novembere között a nagyszebeni görögkeleti román tanítóképző miniszteri biztosa. 1919 áprilisában Budapestről eltávolítják, május 9-én román fogságba került, 1919. november 26-ig. 1919 decembere - 1920 szeptembere között a Békeelőkészítő Iroda munkatársa, majd 1932. novemberi nyugdíjazásáig a NIT budapesti internátusának igazgatója. MOL K 28-1933- 427.
- 67 Referensek 1921-ben: Balássy Dénes (francia, német); Bárány Nándor (román, angol); Beke András (román, német). A politikai osztály jelentése az 1921. év tevékenységéről, MOL K 26-1922-1266-II. biz.-284. Jancsó elképzeléseiről: Jancsó Benedek levele Bethlen Istvánhoz, MOL K 26-1266-1922-II. biz.-130.
- 68 Jelentés a politikai osztály 1937. évi tevékenységéről. MOL KA P 1077-XII . 8.; Jelentés a politikai osztály 1938. évi tevékenységéről. MOL KA P 1077-XV. 6.
- 69 Legrészletesebben: Kimutatás a Népies Irodalmi Társaság könyvtárát igénybevevőkről az 1938/139. évben. MOL KA P 1077-XV. 12-14.
- 70 A gyűjtemény sajtókivágat-anyagának jelentős része megtalálható: Erdélyi sajtógyűjtemény, MOL K 610. Az adatbázis részletes leírása: A Népies Irodalmi Társaság politikai osztálya tevékenységi körének ismertetése 1920-1931. MOL KA P 1077-I. 48-52. A sajtókivágat-gyűjtemény részletes beosztása: uo. 57-60. A havonta végzett munkáról: Jancsó Benedek levele Teleki Pálhoz 1928. június 19. K 437-10-1928-2. A gyűjtemény gyarapodásáról a politikai osztály tevékenységéről összeállított jelentésekből tájékozódhatunk. Ezek 1931-től megtalálhatók: MOL KA P 1077.
- 71 Az éves jelentések alapján uo.
- 72 „A kisebbségi lapok, főként az általunk alapított „Magyar Kisebbség” folyóirat gazdag gyűjteménye korántsem a keleti országrész adat anyaga.” MOL KA P 1077-I. 1-2. A TESzK NIT éves erdélyi költségvetéseiben rendszeresen szerepelt a *Magyar Kisebbség* mint támogatandó kiadvány. Lásd a tanulmány erdélyi támogatások részletezésével foglalkozó részét. A kiadvány irányvonalával miniszterelnöki értekezleten is foglalkoztak. MOL K 27-b-1-140.

- 73 Sebess Dénes levele Bethlen Istvánhoz az Erdélyi Sajtótudósító ügyében, 1921. augusztus 22. MOL K 437-1921-2-130.
- 74 Sebess Dénes levele Papp Antalhoz, 1922. július 26., K 437-1921-1922-2; a svájci publikációk ügyében: Sebess Dénes levele Bethlen Istvánhoz, 1921. augusztus 22. uo.
- 75 *A Keleti Közlöny* első száma 1933. június 15-én jelent meg, az utolsó (a 13.) 1934. szeptember-októberben. A folyóirat rovatai: Az utolsó hetek eseményeinek átnézete; Politikai élet; Megyék és városok; Kisebbségek; Jogrend és jogélet; Egyház és iskola; Nemzetgazdaság-pénzügyek; Vegyes hírek.
- 76 Kimutatás a Bocskay Szövetség, illetve a Népies Irodalmi Társaság által kiadott és más átvett propaganda művekről, kezdetektől 1934. XII. 31-ig. MOL KA P 1077-VI. 246253.
- 77 A beadványok sorsáról részletesebben: *Az erdélyi magyar kisebbség védelme a Nemzetek Szövetsége előtt*. Szerk. Asztalos Miklós, Zakariás G. Sándor, Erdélyi Férfiak Egyesülete-Jancsó Benedek Társaság, Budapest 1931. 21-23.
- 78 Romsics Ignác: Olaszország és a román-magyar megegyezés tervei, 1918-1938. *Valóság* 1993. 6. 61-82.
- 79 A román állam kiküldöttei elé a románok részére jutott magyar területek kisebbségi védelme érdekében megoldandó kérdések, 1920. november 5. MOL K 26-1920-XXXIX-9967.
- 80 A Népies Irodalmi Társaság politikai osztályának tevékenységi köre. MOL KA P 1077 I. 52-55.
- 81 A következőkben csak tanulmányok adatait adjuk, amelyeket nem publikáltak, illetve nem kerültek be a Keleti Actio kéziratgyűjteményébe: Erdélyi román autonóm és elszakadási törekvések adatgyűjteménye. MOL K 610-19~. d. -1924-1929-19. I km. f. 183-193.; Jancsó Benedek: Román államférfiak és publicisták nyilatkozatai a román kormány kisebbségi politikájáról. MOL K 610-82-1. d. A/62. 42 f.; Uő.: Példák a szembeötlő román korrupcióra. U.o. A/63.; Barabás Endre tanulmányai: Adatok a romániai tankönyvek szelleméhez. MOL K 610-19-4. d.-I-k-1924-1929-16. km. f. 110 -173.; A polgári jogegyenlőség kérdése Romániában a Népszövetség garanciája mellett. MOL K 437-4 -1925-2-164., Adatok a romániai nemzeti kisebbségek iskolai sérelmeihez. MOL K 437-5-1926-2. 150 f.; Erdély és Románia felekezeti oktatásügye számokban 1927-1930. K 610-83-XI-1922-1933. f. 154-353.; A román belügyminisztérium útlevel és kivándorlási panamája. Uo. f. 64-120.; Románia kisebbségi kultúrpolitikája. Uo. f. 405-433.
- 82 A kisebbségek védelme tárgyában a szövetséges és társult főhatalmak, valamint Románia között 1919. december 9-én Párizsban kötött szerződés és az erdélyi magyar kisebbség sérelmei. NIT, Budapest, 1922. Kéziratban maradt: A romániai magyar kisebbség helyzete. 1923. MOL K 610-82-Id.-A/58. f. 1-49.
- 83 A kéziratot ez idáig nem sikerült megtalálni. A tanulmányt említi: Népies Irodalmi Társaság politikai tagozatának 1936. évi jelentése. MOL KA P 1077 XI. 3-7.
- 84 Néhány összefoglalás ebben a témakörben: A románság jövő kilátásai egy elkövetkezendő jövő békekötés alkalmával. MOL P 1077 XXII. 276-312.; Sebess Dénes: Általános áttekintés 1941-ből. MOL KA P 1077 XXI. 6-20.; különböző koncepciók bemutatása MOL KA P 1077 XXIV.
- 85 Az előadásokat később megjelentették: Barabás Endre: A romániai állami elemi oktatás. 13-51.; Jancsó Benedek: A romániai középkutatás. 52-104.; Uő: A romániai főiskolai oktatás. 105-136. In: *Az elszakított magyarság közoktatásügye*. Szerk. Komis Gyula, Magyar Pedagógiai Társaság, Budapest 1927.
- 86 Barabás Románia évenkénti tanköteles összeírásait és saját statisztikai forrásai alapján az óvodába, elemi-, középfokú- és főiskolákba beiratkozottak nemzetiségi, vallási, területi adatait rendszerezetten gyűjtötte: Jelentés a romániai és benne az erdélyi magyar oktatási intézményekre vonatkozó adatgyűjtés érdekében 1937-től általában végzett és az 1940. évi befejező munkálatokról. MOL KA P 10177-XVIII. 166-167.
- 87 Társadalmi és közművelődési egyletek. MOL KA P 1077-II. 734-754.; Jelentés az erdélyi magyarság iskolai és kulturális helyzetéről. MOL KA P 1077-V. 336-366.; Az erdélyi magyarság egészségpolitikai vázlata. MOL KA P 1077-XIV. 560-573.
- 88 A Népies Irodalmi Társaság politikai osztálya tevékenységi körének ismertetése 1920/1931. KA MOL P 1077-I. 54.
- 89 MOL K 437-1928 -7-11 .
- 90 A NIT politikai osztályának jelentése az 1940. évről. MOL KA P 1077-XVIII . 3-6.
- 91 Az Erdélyi Otthon Önképző és Segélyező Egylet létrehozásáról: *Erdélyi Hírek* 1920. február 12.; Erdélyi menekültek útmutatója. *Erdélyi Hírek* 1920. február 28.; Szakmai tanfolyamok menekülteknek. *Erdélyi Hírek* 1920. március 20., A NIT és az Erdélyi Otthon kapcsolatáról: MOL K 26-1922-II-282. f. 27-30.

- 92 A kiküldetésekről részletes beszámolók készültek: MOL K 26-1922-1266-I-297.; MOL K 437-1922-2-849.
- 93 A Külügyi Osztály programja: 1. A romániai kisebbségi kérdés tanulmányozása; 2. a dacoromanizmussal és a székelyek román származását hirdető koncepcióval szembeni propaganda beindítása. MOL K 437-1926-5-1. A SZEFE és a NIT kapcsolatáról: MOL K 26-1922-II-282. A kollégiumra vonatkozó javaslatról lásd a 100. jegyzetet.
- 94 Az Erdélyi Szász Iroda tevékenysége. MOL K 26-1922-II-282.
- 95 Internátusok és azok keleti kapcsolatai. MOL KA P 1077-I. 207-228.; Statisztikai kimutatások, összefoglaló a diáktthonok 10 éves tevékenységéről: A Népies Irodalmi Társaság által fenntartott budapesti, szegedi és debreceni diáktthonok 10 évi működéséről az 1922-1931. években. MOL KA P 1077-I. 282-290.
- 96 Az ingatlanszerzésről: MOL K 26-1922-II-282, illetve Sebess Dénes levele Papp Antalhoz, 1928. augusztus 28. MOL K 437-10-1928 -10. A budapesti internátus 1922/23. évi számadása szerint a bevételek 72 százalékát a központi támogatás tette ki. Ez az arány jellemző volt a többi kollégium működésére is. A budapesti internátus 1922/23. évi számadása. MOL K 437-1922-1923-10. A NIT gazdálkodásáról: A keleti segélyalap vagyoni helyzete. MOL KA P 1077-I. 347-381.
- 97 Romániában a magyarországi diplomákat honosítani kellett. Ez 5000 leibe került, s ezenkívül sikeres román nyelvű pótvizsgákat is kellett tenniük a hazatelepülő diplomásoknak. A magyar fél javasolta a romániai illetékeseknek az egyetemi és főiskolai tanulmányok kölcsönös beszámítását, de ez nem járt eredménnyel. MOL K 437-4-1924-1-365.
- 98 A Magyarországon tanuló erdélyi diákok zaklatásáról: Bukaresti magyar nagykövetség jelentése, 1928. április 12. MOL K 64-30-1928-27.; Az internátusok lakóinak további sorsáról: MOL KA P 1077-I. 228.
- 99 Az értekezletről készült feljegyzés: K 437-4-1925 -12-353.
- 100 A SZEFE nevében Pásint Ödön 1923-ban javaslatot tett egy kolozsvári 20-30 fős internátus felállítására. Az intézmény fenntartását az import/export adók 0,5-1 százalékának erre a célra történő elkülönítésével oldotta volna meg. MOL K 437-4-1924-1-30. 1927-ben György Lajos és Papp Antal javasolta egy kolozsvári kollégium felállítását. Tudományos feladatok Erdélyben, Papp Antal Pataky Tiborhoz, 1927. január 26. MOL K 437-6-1927 -1-52.
- 101 A debreceni kollégiumot már 1925-ben megszüntették. Az ide jelentkező diákok olyan szegények voltak, hogy ha a NIT 10 támogatottja mellett még 8-nak a Vallás és Közoktatási Minisztérium nem ad segélyt, akkor be kell zárni az intézményt. MOL K 437-4-1925-2-243, illetve Beszámoló az internátusokról. MOL K 437-10. f: 602-b 16. A másik két internátust 1927/28-ban „szüntették” meg. Valójában az internátusi szobákat albérletbe adták ki. A budapesti kollégiumból 1931-ben távozott az utolsó végzett „erdélyi” lakó. Jancsó Benedek levele Teleki Pálhoz, 1928. június 19. K 437-10-1928-2.
- 102 Jelentés a Külföldiek Otthonának 1932-1938. évi működéséről. MOL KA P 1077-XIII. 21-36.
- 103 Albrecht Dezső, Biró Sándor, Domokos Pál Péter, Haáz Sándor, Fogarassi József, Mikó Imre, Nagy Géza, Nagy Lajos, Pataki József, Szabó T. Attila, Székely Zoltán, Szervatius Jenő, Tompa Miklós, Vámszer Géza, Vita Sándor a legismertebb volt ösztöndíjasok. Külföldiek Otthonának 1932. évtől 1938. év június végéig tagjai. MOL KA P 1077XIII. 21-41.; Az ösztöndíjasok összetételéről: A Külföldiek Otthonának 1932/33/1936/37 között bentlakó és külső segélyezettjeiről készült kimutatás. MOL KA P 1077 XI-14.
- 104 A Külföldiek Otthonának fontosabb eseményei az 1936/37. tanévben. MOL KA P 1077-XI. I 1-13.
- 105 A képzés céljairól: Erdélyi magyar továbbképzés. MOL KA P 1077-V. 338-345. Az 1932-33-as év előadásai: a magyar oktatási rendszerről Komis Gyula, a magyar pedagógia eredményeiről Imre Sándor, a magyar történetírásról Asztalos Miklós, az európai nemzetiségi kérdéssről Nagy Iván, az erdélyi kisebbségi élet gyakorlati problémáiról Grandpierre Emil, Erdély és Magyarország szellemi kapcsolatairól György Lajos, a Népszövetség tárgyalta magyar panaszokról Tamás András, a székelység történelmi fejlődéséről Szeremley Ákos, a székelység településéről és származásáról Szilády Zoltán. MOL KA P 1077-IV. 4-16.
- 106 A Székely Diáktthon / Külföldiek Otthona 1941. évi működéséről. MOL KA 1077-XXI. 28-56.; 1942-ről uo. XXIV. 33-54.; 1943-ról uo. XXVI. 15-18.
- 107 1920 őszén a kolozsvári Református Teológia mellett Tanárképző Intézetet szerveztek. Oktatói a volt kolozsvári magyar egyetem tanárai és jónévé középiskolai tanárok voltak. Az intézmény működését 1921 októberében a román hatóságok felfüggesztették. Ugyanekkor a katolikus egyház is próbálkozott egy felsőfokú tanintézet létrehozásával. A kolozsvári Marianum keretében Polgári Iskolai Tanítóképző Főiskolát indítottak, de a hatóságok 1923-ban nem ismerték el az intézmény nyilvánossági jogát. A téma újabb feldolgozása: Antal Árpád: György Lajos életműve, EME, Kolozsvár, 1992, 10-12. (*Erdélyi Tudományos Füzetek* 210.)

- 108 „Illetékes tényező”-n a magyarországi felelősöket, az erdélyi ügyekben illetékes személyeket értette a korabeli romániai magyar közélet. Az Ellenzéki Diákmenza és az egyházi menzák konfliktusában Budapesten úgy döntöttek, hogy a kétoldalú diáksegélyezést egységesíteni kell, és további támogatást csak ennek megtörténte után adnak. Pataky Tibor levele Papp Antalhoz 1928. február 16. MOL K 437-10.
- 109 György Lajos a NIT erdélyi megbízottja volt. Jelentés a Külföldiek Otthonának 1940. évi működéséről. MOL KA P 1077-XVIII. 173. A tanároknak a NIT révén fizetést is folyósítottak. Grandpierre Emil javaslata az 1929/30. tanévre személyi kiadásokra 554000 lej (tanáronként körülbelül havi 3000 lej), dologi kiadásokra 210000 lej volt (könyvtári berendezések és beszerzések, taneszközök, kirándulások). MOL K 437-1929-9-vegyes. A szemináriumokról részletes leírást ad: A Kolozsvári Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Tanulmányi Felügyelő bizottságának 1930. július 4-i, X. tanévzáró értekezletének jegyzőkönyve. MOL KA P 1077-I. 296-336. A szemináriumok történetével foglalkozik Benkő Samu: Szabó T. Attila műhelyei. In: *Erdélyi Csillagok*. Budapest 1990. 154-175.; Antal *i. m.* 19-21.
- 110 Tanévzáró értekezlet jegyzőkönyve. MOL KA P 1077-1. 296-336.
- 111 Az Isteni gondviselés szolgálatában működő alkalmi és Gyámszülő- és más Társaságok tájékoztató beszámolója az 1925-1942. évekről. MOL KA P 1077-XXVL, valamint Gyámszülő- és Gondviselő Társaságok tájékoztatója. MOL KA P 1077-XXII. 459.
- 112 Erről az intézményrendszerrel átfogó képet ad az *Erdélyi Magyar Évkönyv*. Szerk. Fritz József és Sulyok István, Kolozsvár 1930.
- 113 Mint már említettük, a TESzK 1932-1934 között jelentős mértékben átalakult. A központon keresztül folyó költségvetési támogatásokról a MOL-ban csak 1931-ig található iratanyag. Ettől kezdve a Miniszterelnökség II. osztálya és a különböző magyarországi felekezeti központok bonyolították a határon túli segélyezés ügyeit. Az utóbbi forráscsoport feltárása folyamatban van.
- 114 Az Országos Magyar Pártnak nyújtott, később tárgyalandó rendszeres támogatáson túl elsősorban a választások időszakában volt szükség pótlólagos összegek kiutalására. Lásd például az 1928-ra vonatkozó költségvetéseket.
- 115 Paál Árpád naplója, HRM PÁK Ms 7651/330.
- 116 Jelentés a szegedi kormány külügyminisztériumának tevékenységéről. MOL K 64- 11918-1920. vegyes (1919-7.)
- 117 MOL K 27 Mt. jkv. 1919. szeptember 30.
- 118 MOL K 27 Mt. jkv. 1919. december 15.
- 119 Az Országos Menekültügyi Hivatal póthiteleiről: MOL K 26-1240-1920-XLIII/C, valamint MOL K 27 Mt. jkv. 1921. március 16.
- 120 Az 1920/21. évi állami költségvetésből a Miniszterelnökség utalta ki az összeget a Bocskay Szövetség részére. MOL K 26-XXXIX-9732.
- 121 Sebess Dénes levele a Miniszterelnökhöz, 1920. augusztus 25. MOL K 26-1262-1921-XXXDC-3290.
- 122 A Székely Hadosztálynak még 1919 tavaszán lóvásárlásra kiutalt összeg maradványát a kolozsvári központ segélyezésre és oktatási célokra használta fel. Az ezzel megbízottakat a Pénzügy- illetve a Honvédelmi Minisztérium szerette volna elszámoltatni, de a Bocskay Szövetség magának igényelte ennek az ellenőrzését. MOL K 26-1920-XXX.
- 123 Mt. jkv. 1921. március 22. MOL K 27. Az összeget kártérítésre és a terület gazdasági támogatására fordították. MOL K 437-1921-10-249.
- 124 Az alapot Udvarhelyi Dezső, a NIT munkatársa kezelte. 1922-ig 12,6 millió K, 270 ezer osztrák K, 2400 dollár, valamint román felüljegyzésű bankjegyek és el nem adott áruk 29,41 millió K, illetve 437000 lej értékben kerültek az alaphoz. Az összeget Budapesten a Pesti Hazai Első Takarékpénztár kezelte, Romániában - az előbbi pénzintézethez tartozó - Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbank intézte az alap ügyeit. Később részben ebből az alaphoz vásárolták fel a kolozsvári pénzintézet részvényeinek meghatározó részét. Feljegyzés az Erdélyi Alapba tartozó áruk eladásáról. MOL K 437-1921-2-181.
- 125 Az alapok iratanyaga a TESzK- dokumentumok között található, nevesített tételekként: MOL K 437-10.
- 126 Keleti segélyek külön irányítás alapján. MOL KA P 1077-II. 385-424. Ezt arra alapozták, hogy az erdélyi román vezetők 1920 tavaszáig a nemzetiségi oktatás ügyét az egyházakra bízva a monarchiabeli mintákat akarták követni. Az önálló erdélyi román politizálásnak az államigazgatásból történő kiszorításával ez is lekerült a napirendről, és megkezdődött a magyar oktatásügy ellehetetlenítése. Erről bővebben: Bíró Sándor: *Kisebbségben és többségben*. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Bem 1989. 410-4 12.

- 127 Előterjesztés a Miniszterelnöknek az elvesztett területek egyházainak segélyezéséről. MOL K 26-1240-1921. A kifizetési arányokról: MOL KA P 1077-II. 385-386.
- 128 A táblázatban közölt adatok forrása: 1. A Társadalmi Szervezetek 1921/22. évi összefoglaló számadása. MOL K 437-11-10(2) f. 1366.; 2-3. A Társadalmi Szervezetek Központjának 1922-1923. évre, illetve az 1923-1924. évre engedélyezett összegek. MOL K 437-11-10(8).; 4. Az 1924. június 6-án tartott értekezlet megállapításai. MOL K 43711-10(2) f. 1462-1466.; 5-6. Előterjesztés a Társadalmi Szervezetek 1925/1926. évi költség-előirányzatáról. MOL K 437-1922-1930.; 7-8. Előterjesztés a Társadalmi Szervezetek költségvetési előirányzatáról. MOL K 437-10. f. 680-685.; 9. Társadalmi Szervezetek összehasonlító költség-előirányzata az 1929-1930. évre. MOL K 437-1929-9. vegyes f. 408-4 1 S.
- 129 A táblázatról: A TESzK-nek folyósított költségvetési támogatás 5 intézmény között oszlott meg. A *Szervezetek Központja* címen a Papp Antal vezette Teleki-iroda költségeit számolták el. Ebből fedezték a központi adminisztráció személyi és dologi szükségleteit, a központi könyvtárak (körülbelül 1000 kötet) fenntartását és gyarapítását, a külföldi propaganda egy részét, az ehhez szükséges utazások kiadásait és egyes kiadványok nyomdaköltségét. A központ a táblázatban feltüntetett összegeken túl úgynevezett idegen kiadásként is közvetített alkalmilag kormányzati segélyeket a társadalmi szervezeteknek. Például 1925/26-ban 28000000 K „saját” költség mellett, a közvetlenül nem az irányításuk alá tartozó intézményeknek 27800000 K-t fizettek ki. (Ezen belül a Szociográfiai Intézet 135 millió, a Külügyi Társaság 42,25 millió, a Magyar Nemzeti Szövetség 24 millió koronához jutott, a többi szakértői illetményekre, útiköltségekre költötték.) MOL K 437-1925/26-10. Amerikai Segélyalap f. 686.
- Észak* a Felvidéket és Kárpátalját, azaz a Csehszlovákiához került területeket jelentette. Itt 1922-ig a Thököly és a Rákóczy Szövetség tevékenykedett, de később egyedül az utóbbi kezelte az ide tartozó segélyeket. *Kelet* címen a NIT kapott támogatást. Területe nem terjedt ki a Romániához csatolt területek egészére. A Marostól délre eső bánáti régió a Délvidéket támogató Szent Gellért Társasághoz tartozott. De a húszas évek második felében már találkozhatunk a NIT részletes költségvetésében e területre került segélyekkel is. A táblázatban szereplő összegekben a NIT magyarországi tevékenységének költségei is benne vannak.
- A Dél-i* támogatásokat a Szent Gellért Társaság közvetítette a Bánát és Bácska területén. Rajta keresztül jutott segítséghez a Julián Társaság is, amely elsősorban Horvátországban tartott fenn magyar intézményeket.
- Védelem* alatt a Magyar Figyelő Alap, az egyesületek titkosságát biztosító tevékenységét finanszírozták.
- a K: korona ; P: pengő ; CK: csehszlovák korona ; L: lej ; D: dinár. Az átszámításokat 1921-1924 között az évi középárfolyamok alapján, 1924-1930 között a költségelőirányzatokban használt árfolyamokon végeztük.
- b Az összegben az egyesületek központi tartaléka (10950000 K) is szerepel.
- c Az összeg a Thököly Szövetség (14100600 K) és a Rákóczy Szövetség (48454630 K) támogatását együtt tartalmazza. A következő években csak az utóbbi szervezet kapott költségvetési támogatást a TESzK-on keresztül felvidéki segélyezésre.
- d Ez az összeg az Erdélyi Alap részvényvásárlásra kiadott 19500000 K-ját is tartalmazza.
- g A Királyhágón inneni résznek 190000 P-t, a történeti Erdélynek 1500000 P-t irányoztak elő. Más években csak a NIT részletes (erdélyi) költségvetésében szerepelnek külön az előbbi területek segélyei.
- e A központi tartalékkal (és anélkül).
- f Az Erdélyi Alap részvényvásárlásra szánt összegével együtt (és anélkül).
- i A központi tartalékkal és a részvényvásárlásra fordított összeggel együtt.
- 130 Papp Antal emlékirata az 1921-1926 közötti munkáról. MOL K 437-10. f. 684-687.
- 131 MOL K 437-10. f. 447; 1327-1328; 1331;
- 132 A költségvetési adatokat lásd az egyes évek Statisztikai Évkönyveiben és Törvénytáiraiban.
- 133 Az értekezlet összefoglalója: MOL K 437-10. f. 1462-1466. Az előző év pénzügyi támogatására vonatkozólag is itt található utalás.
- 134 Az adatok forrását a 129. jegyzetben közöltük.
- 135 A részletes elszámolásra és ellenőrzésére jó példa: A Jótékonyági Alap kifizetések számadása 1921/1922. évre. MOL K 437-1921-10.; A helyszíni elszámolásra: Endes Miklós jelentése a Bocskay Szövetség 1921/1922. évi erdélyi kiadásairól. MOL K 43710. f. 11-18.

THE EASTERN ACTION

The essay discusses the interwar support for the Hungarian national minorities living in the neighbouring countries from the mother country. The government of Budapest organized this activity of financial aid and the revelation of the situation through a social organization in each country. In Czechoslovakia the Rákóczi Association /Rákóczi Szövetség/, in Yugoslavia and the Banat the Saint Gerald Society /Szent Gellért Társaság/ and in Romania the Popular Literary Society (PLS) /Népies Irodalmi Társaság/ dealt with the Hungarian minority. The essay discusses the work of the latter.

The activity of the PLS can be divided into the following three fields: 1. It collected data on the situation of the Hungarian minority in Romania and made analyses of the situation. 2. Until 1928 it maintained dormitories for students fled from Transylvania.

Later they became centres providing postgradual grants for young Hungarian intellectuals graduated in Romania and organizing summer refresher courses for teachers. At the same time in Kolozsvár (Cluj) they organized vernacular courses at university level for Hungarian students. 3. The organization of the financial support for the Hungarian educational, church and social institutions in Romania.

The year budget of the three social organizations was confirmed by the Prime Minister's Office through the Centre of the Social Organizations. The visafée incomes of the Hungarian embassies working in the neighbouring countries ensured a considerable part of the financial support. In the usage of the Hungarian support the greatest difference was between Slovakia and Transylvania. While the former got proportionately bigger support (between 1922-26) than the Hungarians in Romania, this amount was mainly used to help the regional /Slovak, Ruthenian/ political movements. On the other hand 80% of the support for Transylvania was spent on the Hungarian educational institutions, on a normative base.